

Projekt edičního zpracování korespondence Cesare Speciana, papežského nuncia na císařském dvoře v Praze v letech 1592–1598

Alena Pazderová

I. Přehled českého výzkumu nunciaturní korespondence do současnosti.

První vlašťovkou českého nunciaturního výzkumu bylo studium ředitele Zemského archivu království českého Antonína Gindelyho v římských a vatikánských archivech roku 1882, který zde soustřeďoval materiály k dějinám třicetileté války. Na Gindelyho výzkum navázalo od roku 1887 bádání české historické expedice, jejíž členové byli zároveň mimořádnými členy Rakouského historického ústavu v Římě. Čeští historici a archiváři začali poměrně záhy zpracovávat ve větší míře i korespondenci papežských nunciů z přelomu 16. a 17. století, z níž vytěžili velké množství materiálu k českým dějinám a pro edici Sněmů českých. Nejednalo se ještě o systematický výzkum nunciaturní korespondence ani nebylo pomýšleno na její samostatné ediční zpracování, protože tento úkol byl tehdy součástí pracovního programu tří německých ústavů v Římě – pruského, rakouského a Görresovy společnosti. Obrat nastal v roce 1900, kdy došlo k reorganizaci a modernizaci edice Sněmů českých a kdy bylo rozhodnuto vydat nunciaturní zprávy ve zvláštní edici.¹

¹ Novák, Jan Bedřich. *O důležitosti zpráv nunciů pro „Sněmy české“*. Zprávy zemského archivu království Českého 1 (1906), s. 62–95; týž. *Další úkoly zemského archivu. Zprávy českého zemského archivu V* (1918), s. 271–312, zvl. otisk Praha 1918; Siloukal, Karel. *Práce československého ústavu historického v Římě na výzkumu nunciatur*. Časopis archivní školy 7 (1930), s. 57–76; týž. *L'Istituto Storico Cecoslovacco in Roma e le indagini sulle nunziature*. Bolletino dell'Istituto Storico Cecoslovacco in Roma 1 (1937), s. 3–25. Souhrnný přehled viz Hledíková, Zdeňka – Skýbová, Anna. *Opět „in margine českého výzkumu v archivech vatikánských“*. In: *In memoriam Zdeňka Fialy. Z pomocných věd historických*. Univerzita Karlova 1978, s. 259–305.

Významným mezníkem v systematickém výzkumu nunciatur bylo založení Československého historického ústavu v Římě v roce 1923 a dohoda s německými ústavy, které se kolegiálně zřekly vydávání nunciaturní korespondence z let 1592–1628 v jeho prospěch.² Vzápětí byly zahájeny práce na české edici nazvané „Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem” a rozvržené do 30 svazků, v nichž měla být vydávána diplomatická korespondence dvanácti nunciů působících v letech 1592–1628 u císařského dvora v Praze a ve Vídni. Co se týče způsobu vydávání, bylo rozhodnuto publikovat listy nunciů a papežského sekretariátu v plném rozsahu a eliminovat materiály historicky bezvýznamné; kritický výběr, nezbytný při tak rozsáhlém materiálu, byl ponechán na vůli editora. Za časové mezníky byla zvolena období nunciatur a jako ediční jazyk latina. V první etapě byli zajištěni editoři pro prvních pět nunciatur uskutečněných v letech 1592–1616, tj. Cesare Speciana (1592–1598), Filippa Spinelliho (1598–1603), Giovanni Ferreriho (1604–1607), Antonia Caetana (1607–1610) a Placida de Marra (1611–1616).³ V letech 1923–1939 bylo pořízeno několik desítek tisíc opisů, ponejvíce najatými kopisty,

² *Důvody pro zvolení tohoto časového období spočívaly v tom, že němečtí historikové soustředovali svůj zájem především na dějiny německé říše a německých provincií v užším slova smyslu a převládal u nich zájem o říšskou politiku; poměry v Uhrách, které nepatřily do rámce římské říše německého národa, vypouštěli jako superflua. Podle německých editorů mělo publikování zpráv nunciů in extenso význam pro období reformace, kdy se dotýkaly především velké politiky. Pro období protireformační, kdy se papežská politika i diplomacie soustřeďovaly více na drobnou protireformační práci v užším okruhu nunciatury, navrhovali povšechný výběr dokumentů nebo jejich náhradu pouhými výtahy či registry. Pro českého historika však zprávy nunciů měly význam v opačném sledu: odklon od velké politiky znamenal soustředění pozornosti na poměry v Českém království, kam nunciatura trvale přesídlila spolu s císařským dvorem roku 1583. Více viz Stloukal. Práce československého historického ústavu, s. 58–60.*

³ *Jako editoři byli určeni: Pro nunciaturu Cesare Speciana Josef Matoušek z Archivu země České, pro nunciaturu Filippa Spinelliho Karel Stloukal, archivář Národního muzea, pro nunciaturu Giovanni Ferreriho Zdeněk Kristen z Archivu země České, pro nunciaturu Antonia Caetana Milena Linhartová ze Státního ústavu vydavatelského a pro nunciaturu Placida de Marra František Beneš z Archivu země České.*

kteře jsou v současné době uloženy v Národním archivu.⁴ Přes velmi slibné začátky zůstal tento velký ediční podnik torzem. V letech 1932 až 1946 byla publikována pouze část korespondence Antonia Caetana a Giovanni Ferreriho.⁵ Příčiny tohoto stavu tkví nikoli v neschopnosti českých editorů, ale v politické situaci, která – počínaje 2. světovou válkou, přes železnou oponu až do sametové revoluce – znemožňovala jakoukoli práci českých historiků na výzkumu nunciatur. Příznivý obrat nastal až založením Českého historického ústavu v Římě v roce 1993, který programově navázal na ediční úkoly svého předchůdce.⁶

V roce 1994 byl Komisí ČHÚ v Římě schválen můj návrh na ediční zpracování korespondence Cesare Speciana, papežského nuncia na císařském dvoře v Praze v letech 1592–98. Výběr této nunciatury nebyl náhodný a má své logické opodstatnění. Jedná se totiž o první nunciaturu z nám svěřeného období, která je časově blízká nebo se více či méně překrývá s nunciaturními edicemi, zejména německými a rakouskými, již vydanými

⁴ *Veškeré opisy archivních materiálů pro nunciatury, vytěžené z italských a vatikánských archivů a knihoven, jsou uloženy ve Sběrce přepisů z italských a vatikánských archivů 1323–1814, která je součástí rozsáhlé Sběrky přepisů z domácích a zahraničních archivů, uložené v 1. oddělení Národního archivu (dále NA, Přepisy).*

⁵ *Tom. III, Epistulae et Acta G.S. Ferreri 1604–1607, pars 1, sectio 1. Ed. Kristen, Zdeněk. Praha 1944; Tom. IV, Epistulae et Acta A. Caetani 1607–1611, pars 1, 2 a 3, sec. 1, 2. Ed. Linhartová, Milena. Praha 1932, 1937, 1940, 1946. Dosud vydané svazky edice jsou pouze torzem původního záměru a neobsahují bohužel ani rejstříky.*

⁶ *Český historický ústav v Římě byl slavnostně otevřen dne 6. prosince 1993 v budově koleje Pontificio Collegio Nepomuceno v Římě. Blíže o slavnostním aktu a referátech přibližujících jeho historii i program činnosti viz Eršil, Jaroslav. Historie českých výzkumů v italských a vatikánských archívech a edice Monumenta Vaticana. Bollettino dell'Istituto Storico Ceco di Roma (dále Bollettino), fascicolo straordinario (1997), 29–33; Pazderová, Alena. Historie a program českého výzkumu nunciatur. Tamtéž, s. 45–49; Hledíková, Zdeňka. Il programma base della ricerca scientifica dell'Istituto Storico Ceco di Roma. Bollettino 1 (1997), s. 8. Nejnověji byla rekapitulována činnost římského historického ústavu u příležitosti oslav 10. výročí jeho činnosti. Viz Hledíková, Zdeňka. I dieci anni dell'Istituto Storico Ceco di Roma. Bollettino 4 (2004), s. 12–30; Pazderová, Alena. L'edizione della corrispondenza dei nunzi apostolici presso la corte imperiale negli anni 1592–1628. Tamtéž, s. 37–46.*

nebo vydávanými v současnosti.⁷ Důležitým faktorem bylo, že první editor, Josef Matoušek, shromáždil materiál k edici poměrně v úplnosti (cca 75%). Jeho podrobné zprávy z výzkumu ve Vatikánském tajném archivu a Vatikánské apoštolské knihovně, v biskupském archivu a knihovně města Cremony – Specianova rodiště a biskupského působistiště, v Bibliotéce Ambrosiané v Miláně, kde objevil do té doby nezvěstnou Specianovu korespondenci z let 1592–1593 adresovanou do Říma, i v archivech německých (Mnichov, Hannover), byly dalším užitečným vodítkem a nepostradatelným pomocníkem při směřování mého vlastního výzkumu.⁸ Dů-

⁷ Schweizer, Josef. *Nuntiaturberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Aktenstücken 1589–1592. II. Abteilung: Die Nuntiatuer am Kaiserhofe, vol. 3: Die Nuntien in Prag: Alfonso Visconte 1589–1591, Camillo Caetano 1591–1592. Quellen und Forschungen aus dem Gebiete der Geschichte Hrsg. v. d. Görres-Gesellschaft, Bd. 18, Paderborn 1919; Grazer Nuntiatur, 3. Bd.: Nuntiatur des Girolamo Portia und Korrespondenz des Hans Kobenzl 1592–1595. Bearbeitet von Johann Rainer unter Mitarbeit von Heinz Noflatscher und Christian Rainer, Wien 2001; Roberg, Burkhard. *Nuntiaturberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Aktenstücken. Die Kölner Nuntiatur hrs g. v.d. Görres-Gesellschaft. Bd. II/2: Nuntius Ottavio Mirto Frangipani (1590 August – 1592 Juni). München Paderborn – Wien 1969; týž. Bd. II/3: Nuntius Ottavio Mitro Frangipani (1592 Juli – 1593 Dezember). München – Paderborn – Wien 1971; Acta Nuntiaturae Polonae moderatore Henrico Damiano Wiojtyška CP. Tom. I: De fontibus eorumque investigatione et editionibus. Instructio ad editionem. Nuntiorum series chronologica auctore Damiano Wojtyška CP. Institutum Historicum Polonicum Romae, Fundatio Lanckoroński, Romae 1990; Acta nuntiaturae Poloniae. Tom. XV: Germanicus Malaspina (1591–1598), vol. 1 (I XII 1591–31 XII 1592) in quo publicantur etiam documenta legationem a latere cardinalis Georgii Radziwill necnon munera ab Attilio Amalteo et Maximiliano de Pernštejn expleta illustrantia, edidit Lesus Jarminski. Academia scientiarum et literarum Polona, Sumptibus foundationis Lanckoroński, Cracoviae 2000.**

⁸ K ediční činnosti Josefa Matouška a osudům jeho pozůstalosti viz Pazderová, A. *Historie a program, s. 45–49; táž. L'edizione della nunziatura di Cesare Speciano (1592–1598). Origini, stato attuale, problemi e prospettive. In: Kurie und Politik. Stand und Perspektiven der Nunziaturforschung, hrsg. von Alexander Koller. Bibliothek des Deutschen historischen Instituts in Rom, Bd. 87, 1999, s. 165–174. Výzkumné zprávy Josefa Matouška viz NA, Přepisy, kart. č. 226 a 227.*

ležitě informace jsem čerpala i z dalších dochovaných zpráv ze studijních pobytů zaměřených na výzkum nunciaturní korespondence a bohemik ve vatikánských, italských, německých, rakouských a španělských archívech a knihovnách.⁹ Nezanedbatelným důvodem pro mě byl i fakt, že se jednalo o nunciaturu, které byla v minulosti věnována velká pozornost českých historiků a archivářů, aniž by jejich snahy došly naplnění v ediční formě¹⁰ a že na základě Specianovy korespondence s papežským státním

⁹ Z výzkumných zpráv Matouškových předchůdců a kolegů se jedná zejména o zprávy Hynka Kollmanna, Jana B. Nováka, Vojtěcha J. Nováčka, Karla Stloukala, Josefa Borovičky a Zdeňka Kristena, uložené v NA, Přepisy, kart. č. 226 a 227.

¹⁰ Zde mám na mysli zejména velkou edici Sněmů českých, jejíž editoři (a zejména Kamil Krofta) zúročili Specianovu korespondenci s Římem, a Stloukalovy a Matouškovy studie. Viz Sněmy české VIII, Praha 1895; IX, Praha 1897; X, Praha 1900 a XI, Praha 1910, s. 38–80 (zde obšírný úvod Kamila Krofty); Nováček, Vojtěch J. Spor o nárek cti mezi Marií Valdštejskou z Lobkovic a pražským arcibiskupem 1596–1600. Věstník král. České společnosti nauk (1904), s. 1–58; Dvořák, Max jun., Process Jiřího z Lobkovic. Český časopis historický 2 (1896), s. 271–292; Krofta, Kamil. Boj o konsistoř podobojí v letech 1562–1579 a jeho historický základ. Český časopis historický 17 (1911), s. 28–57, 178–190, 271–282, 383–420; Hrejsa, Ferdinand. Česká konfese. Praha 1911; Navrátil, Bohumil. Jesuité olomouctí za protireformace. Akty a listiny z let 1558 až 1619. I. 1558–1590. Brno 1916; Borovička Josef. Pád Želinského. Obsazení nejvyšších zemských úřadů v Čechách v letech 1597–1599. Český časopis historický 28 (1922), s. 277–304; Stloukal, Karel. Papežská politika a císařský dvůr pražský na předělu XVI. A XVII. věku. Praha 1925; týž. Počátky nunciatury v Praze. Nuncius Bonhomini v Čechách v letech 1581–1584. Český časopis historický 34 (1928), s. 1–24, 237–279; Kristen, Zdeněk. O osobní účasti Klimenta VIII. při vyřizování politické korespondence. In: Fridrichův sborník, Praha 1931, s. 210–224; Matoušek, Josef. Turecká válka v evropské politice v letech 1592–1594. Obraz z dějin diplomacie protireformační. Praha 1935; týž. Kurie a boj o konsistoř pod obojí za administrátora Rezka. Český časopis historický 37, 1937, s. 16–41, 252–292.

sekretariátem vznikl i solidní počet publikací zahraničních.¹¹ V neposlední řadě to byla také neúplná a zpochybňovaná edice Specianovy nunciatury z pera ferrarského arcibiskupa Natale Mosconioho, která podchycuje pouze necelou polovinu dochovaných pramenů, nerespektuje žádná ediční pravidla, ignoruje odbornou literaturu a jak pro říšské, tak pro české dějiny přináší zkreslené informace v úvodcích i v poznámkovém aparátu.¹²

¹¹ Jaitner, Klaus. *Die Hauptinstruktionen Clemens' VIII. für die Nuntien und Legaten an den europäischen Fürstenhöfen 1592–1605. Bd. 2, Tübingen 1984, s. 53–79; Roberg, Burghard. Türkenkrieg und Kirchenpolitik. Die Sendung Kardinal Madruzzo an den Kaiserhof 1593 und zum Reichstag von 1594. Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken 65, I (1985), s. 192–305 a 66, II (1986), 192–267; Niederkorn, Jan Paul. Die europäischen Mächte und der "Lange Türkenkrieg" Kaiser Rudolfs II. (1593–1606). Wien 1993; Peraldo, Giuseppe. Studi sulla riforma cattolica: Cesare Speciano. Studia Patavina 16/2, 1969, s. 271–278; Rangognini, Enzo. Le cinquecentine praguesi del nunzio Speciano. Annali della Biblioteca statale e libreria civica di Cremona 37/1, 1986 (Studi e bibliografie 3, Cremona 1987), 67–94; tyž. Pražské latinské a italské tisky vydané z iniciativy a nákladem papežského nuncia Cesare Speciana. Knihy a dějiny 4/1, Knihovna AV ČR, Praha 1997, 1–19. V neposlední řadě je třeba zmínit starou maďarskou edici korespondence španělského jezuita P. Alfonse Carilla, zvláštního papežského nuncia pro Sedmihradsko, která přináší i vzájemnou korespondenci mezi ním a Specianem, četné Specianovy dopisy adresované do Říma i dopisy státního sekretáře Minucciho a kardinálů-nepotů Cinzia a Pietra Aldobrandiniů adresované Specianovi do Prahy. Viz Veress, Andreas. Epistolae et acta P. Alfonsi Carilli S.I. (1591–1618). In: Monumenta Hungariae Historica Diplomataria XXXIII, Budapest 1906.*

¹² *La nunziatura di Praga di Cesare Speciano (1592–1598) nelle carte inedite vaticane e ambrosiane a cura di Mosconi, Natale. Arcivescovo di Ferrara. In: Studi e documenti di storia religiosa. Morcelliana-Brescia 1966–1967, vol. I (Introduzione, Anno 1592), vol. II (Anni 1592–1593), vol. III (Anno 1593), vol. IV (Introduzione, Anno 1597), vol. V (Giugno – Settembre 1597, Gennaio–Aprile 1598). Kritický pohled na Mosconioho edici viz Lutz, Georg. Die Prager Nuntiaturs des Speciano (1592–1598). Quellenbestand und Edition seiner diplomatischen Korrespondenz. Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken 47 (1968), s. 369–381.*

II. Hlavní témata Specianovy nunciatury.

Úkoly papežských nunciů byly v raném novověku ovlivňovány mnoha faktory – osobností panovníka, specifickými podmínkami panujícími u dvora, především ale konfesijní situací v obvodu jejich působnosti a situací mezinárodní. Papežští nunciové u císařského dvora byli tradičně příslušní pro celou Říši, i když byl tento rozsah působnosti relativizován za pontifikátu Řehoře XIII. v 70. letech 16. století vysláním dalších nunciů do problematických oblastí. Hlavním posláním nunciů v tomto období bylo jejich angažmá v církevních otázkách a důsledné prosazování závěrů Tridentského koncilu; konkrétním otázkám vnitřní a zahraniční politiky byl přikládán význam zejména v těch případech, kdy se přímo dotýkaly církevních zájmů (propůjčování církevních beneficí a regálů císařem). Specianova nunciatura spadá do období pontifikátu Klimenta VIII., v němž se papežství vymaňuje ze španělského vlivu, úspěšně se vyrovnává s důsledky své francouzské politiky a začleněním Ferrary upevňuje své postavení v Itálii, ale je také vtaženo do dlouhé turecké války. Současně je to i období razantnějšího postupu kurie v protireformační politice a v prosazování závěrů Tridentského koncilu. Viděno pod zorným úhlem těchto faktorů, vyžadovala nunciatura na císařském dvoře zvláštní přístup.

Kremonský biskup Cesare Speciano, vyslaný v květnu 1592 k císařskému dvoru do Prahy, patřil k čelným představitelům katolické restaurace z okruhu Karla Boromejského a v diplomatické branži nebyl žádným nováčkem. Kromě krátkodobějších legací měl za sebou i tříleté působení v čele nunciatury v Madridu, v němž se osvědčil.¹³ Úkoly, které jej v Praze čekaly, nebylo lehké splnit; některé zdědil po svých předchůdcích, další přibýly postupem času. Obecně lze konstatovat, že zatímco v oblasti mezinárodních vztahů a říšské politiky zastával postoj obezřetného pozorovatele, v náboženských otázkách a v oblasti církevní politiky důsledně prosazoval kuriální zájmy, jejichž obsahem byla vnitrocírkevní reforma a potlačování sílícího protestantismu. Co se týče konkrétních problémů, z těch nejdůležitějších to byla stálá hrozba tureckého nebezpečí, vedoucí k otevřené válce v letech 1593–1606, spor opata fuldského s biskupem würzburgským, vlekoucí se od roku 1576, nutnost zajištění katolických zájmů ve Štrasburku, Cáchách, Halberstadtu a Jülišsku-Klévsku, otázka saských biskupství, která se snažili nekatolíci “reformovat” pomocí pos-

¹³ *Edici Specianovy korespondence z nunciatury v Madridu vydal též Mosconi, Natale. La nunziatura di Spagna di Cesare Speciano 1586–1588. Bollettino Storico Cremonese, Cremona 1939; reedice beze změn Brescia 1961. Tato edice trpí stejnými nedostatky jako edice Specianovy pražské nunciatury.*

tulace protestantských knížat, problémy spojené s působením některých předních představitelů světského kléru – zejména biskupů salcburského, pasovského a z Vídeňského Nového Města, snaha obsadit uvolněná biskupství v Uhrách, z nichž Rudolf sanoval náklady na válku proti Turkům, a neuspořádané poměry v Sedmíhradsku. Hlavní náplň svého působení spatřoval Speciano – ve shodě s papežskou instrukcí – v protireformační činnosti. Předpokladem její zdárné realizace bylo splnění dalšího důležitého požadavku kurie, aby v čele nejvyšších úřadů působily důvěryhodné osoby věrné Římu. Splnění tohoto úkolu však znesnadňoval silící vliv protestantů na císařském dvoře, a to zejména ve vrcholných úřadech Českého království, které se mělo stát vzorem protireformační činnosti v Říši. Zatímco v Čechách, kde katolíci tvořili pouhých 10% všeho obyvatelstva, Speciano neuspěl, neboť zdejší vláda nebyla pouze poradním orgánem panovníka, nýbrž reprezentovala skutečnou vládu země zakotvenou ústavou, v případě říšských úřadů byl poměrně úspěšný. Ústřední říšská vláda byla totiž závislá na panovníkovi, jenž byl katolík, a její styk s Říší, která byla v té době pestrým konglomerátem samostatných dominií spravovaných vlastními vládami, byl volný. Byla především panovníkovou radou a pouze v případě jednání o společných záležitostech na sněmu vystupovala jako reprezentant celku. Velká důležitost byla kurií přikládána sněmům – říšským i jednotlivých zemí, jichž se nunciové pravidelně účastnili a jichž využívali zejména pro protireformační účely. Velkým tématem Specianovy nunciatury je proto říšský sněm z roku 1594. Z vnitrocírkevních otázek stálo v popředí Specianova zájmu naplňování závěrů Tridentského koncilu, a to zejména v zemích Koruny české. Do této oblasti patří vizitace demoralizovaných církevních řádů, snaha o splynutí utrakvistů s katolíky v Čechách, korunovaná částečným úspěchem, zakládání nových a podpora stávajících jezuitských kolejí, spolupůsobení při výchově kněžského dorostu a realizace opatření proti šíření protestantismu (dohled nad knihtiskárnami, indexy zakázaných knih, vyhošťování protestantských kazatelů), ale i morální a finanční podpora konvertitů a v neposlední řadě i Specianovy soukromé vydavatelské aktivity. Při plnění úkolů se Speciano opíral o příslušníky katolické šlechty a zejména o jezuitu, kteří byli jeho věrnými spojenci po celý čas jeho působení v Praze. Fakticky se Specianův vliv vztahoval pouze na země bezprostředně podléhající Rudolfovi, nikoli na Říši, v níž Rudolf zastával stejně zdrženlivou politiku jako jeho otec i děd. Význam Specianovy korespondence pro politické, náboženské, hospodářské, sociální a kulturní dějiny Evropy i jednotlivých zemí je z výše řečeného evidentní.

III. Písemné prameny ke Specianově nunciatuře

Písemnosti pro Specianovu nunciaturu se nacházejí převážně ve Vatikánském tajném archivu a ve Vatikánské apoštolské knihovně v Římě.¹⁴ Výjimkou jsou Specianovy listy do Říma z let 1592–93, které jsou uloženy v Ambrosiánské knihovně v Miláně¹⁵; malé množství písemností najdeme též v Archivio Aldobrandini, Archivio Doria Pamfili a v Biblioteca Casanatense v Římě. Ve Sbírcce přepisů z italských a vatikánských archivů, uložené v Národním archivu, se nachází 1 065 kusů přepisů pro Specianovu nunciaturu, pořizovaných z výše jmenovaných fondů, které jsem průběžně doplnila o cca 200 chybějících kusů. Doprovodný materiál ke Specianově nunciatuře se nachází ve Státních archivech v Římě, Benátkách, Florencii, Mantově, Modeně, Neapoli a v Domácím, dvorním a státním archivu ve Vídni.¹⁶ Při-

¹⁴ *Archivio Segreto Vaticano, fondy: Fondo Borghese; Fondo Pio; Segreteria di Stato – Nunziatura di Germania 15; Miscellanea (papežská instrukce); Epistolae ad principes (brevia Klimenta VIII.). Biblioteca Apostolica Vaticana: fondy Chigi a Barberini (ve zdejších Codex Urbinatus latinus 866 dochována finální relace Specianova předchůdce Camilla Caetana).*

¹⁵ *Biblioteca Ambrosiana, Milano: kodexy D 124 a 125 suss.*

¹⁶ *Archivio di Stato di Roma (AS Roma): fond Camerale I, část Depositeria generale di Papa Clemente VIII; Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien (HHStA Wien): fondy Romkorrespondenz; Hofkorrespondenz – Dispacci di Germania; I. Italian, Kleine Staaten a II. Italian, Diplomatistische Korrespondenz. Opisy zpráv ambasadorů, rezidentů a agentů na dvoře císaře Rudolfa II., uložené v zahraničních archivech, viz NA, Přepisy. Jedná se o relace benátských vyslanců Franceska Guicciardinioho z r. 1592, Giovanni Dolfina z let 1592–1593, Giacomma Vendramina z r. 1593 a Tommassa Contarinioho z let 1593–1595 (Dispacci di Germania 19–22, HHStA Wien); relace florentských vyslanců a rezidentů Giovanni Battisty Concinioho de' Conti della Penna, Franceska Lenzonioho, Giovanni Battisty Concinioho, Giulia Guidioho a Curtia Picheny z let 1594–1598 (SA Firenze, Mediceo 4339, 4350, 4352); relace mantovských vyslanců, rezidentů a agentů Enea Gonzagy, Marc'Antonia Avegni, Guida Avellaniho, Adherbala Manerbia, Guidobona Guidobonioho, Ottavia Vivaldina, Federica Gonzagy, Fabritia Spinoly z let 1592–1597 (SA Mantova, Busta 466–473); relace ferrarských vyslanců a rezidentů Guida Calcagninioho, Luigi Montecuccolioho, Ercole Rondinellioho, Edoarda Mantoy Provisionalioho, Marc'Antonia Ricciho, Giulia Thiene, Cesare Floria a Valentina Floria z let 1592–1598 (SA Modena, Cancelleria Ducale – Carteggio Ambasciatori Estensi – Germania, busta 41, 47, 50–52, 54–57, 66); Bohemica z let 1580–1610 (SA Napoli, Carte Farnesiane). Důležité informace poskytují i instrukce pro výše uváděné vyslance, agenty a rezidenty nacházející se též v NA, Přepisy.*

jemci Specianových listů adresovaných papežskému sekretariátu do Říma byli státní sekretář Minucio Minucci (do počátku roku 1596), papežští nepoti Cinzio a Pietro Aldobrandiniové, případně sám papež Kliment VIII.

IV. Podoba edice

Co se týče vlastní podoby edice a jejího rozvržení, potýkala jsem se s mnoha problémy, neboť původní návrh mého předchůdce Matouška je v současné době již zastaralý.¹⁷ Matoušek sám správně poukázal na nutnost výběru materiálu a na základní rozdíl mezi jím připravovanou edicí Specianovy korespondence a edicemi předchozích nunciatur vydávaných Görresovou společností. Korespondence Specianových předchůdců je totiž dochována pouze zlomkovitě, a proto se editoři snažili doplnit mezery adekvátním dochovaným materiálem – zejména relacemi soudobých diplomatů působících na císařském dvoře. Pro období Specianovy nunciatury je naopak materiál dochován téměř v úplnosti, s výjimkou posledních měsíců jeho pobytu v Praze, kdy – již jako odvolaný nuncius – marně čekal na příchod svého nástupce. Matoušek proto navrhoval publikovat in extenso pouze korespondenci mezi Specianem a papežským sekretariátem a veškerý další dochovaný materiál použít v poznámkách. Pouze v jediném případě navrhoval odchylku od tohoto pravidla, a to v případě říšského sněmu konaného roku 1594 v Řezně. Vzhledem k důležitosti tohoto sněmu doporučoval publikovat veškeré Specianovy listy dochované v Ambrosiánské knihovně v Miláně, tedy i ty, jež byly adresovány dalším významným osobnostem tehdejšího politického života a které osvětlují jeho konání na říšském sněmu. Současně si plně uvědomoval, že tento sněm má sice zásadní význam pro říšské dějiny,

¹⁷ Zde odkazuji na můj příspěvek přednesený na mezinárodním kolokviu věnovaném současnému stavu a perspektivám nunciaturního bádání, které pořádal Německý historický ústav v Římě na podzim roku 1996 pod názvem „Kurie und Politik. Stand und Perspektiven der Nuntiaturrechtswissenschaften“. Viz Pazderová, Alena. *L'edizione della nunziatura di Cesare Speciano (1592–1598). Origini, stato attuale, problemi e prospettive*. In: *Kurie und Politik. Stand und Perspektiven der Nuntiaturrechtswissenschaften*. Hrsg. von Alexander Koller, Tübingen 1998, 165–174. Na tomto kolokviu jsem mohla se zpracovateli nunciaturních edic konzultovat ediční techniku. Díky nezištné pomoci kolegů z Německého historického ústavu jsem získala řadu kopií podnětných článků vztahujících se k problematice nunciaturních edic a mohla se seznámit s výsledky dlouholeté diskuse na toto téma.

avšak odsouvá záležitosti českých zemí na vedlejší kolej. Proto navrhoval vydat korespondenci z období tohoto sněmu zvlášť pod názvem „Říšský sněm v Řezně roku 1594“. Edice Specianovy nunciatury měla být vydána ve třech dílech, členěných dále do svazků, a to následovně: Korespondence květen 1592 – duben 1594, Říšský sněm v Řezně 1594 a korespondence říjen 1594 – červen 1598. V prvním dílu edice Matoušek hodlal otisknout papežskou instrukci pro Speciana, finální relaci jeho předchůdce Caetaniho, Specianovy listy z cesty do Prahy a poté úplnou korespondenci mezi nunciem a papežským sekretariátem v Římě. Aby edice nebyla zatěžována zbytečnými detaily, navrhoval uvádět v poznámkovém aparátu pouze významové odlišnosti v dochovaných variantách korespondence, zatímco různé formy jednotlivých příjmení a názvů lokalit doporučoval svěst vyčerpávajícím způsobem do rejstříku. Závěrem každého dílu hodlal před rejstříkem otisknout tabelární přehled veškerých užitých dokumentů. Vzhledem k jejich velkému množství navrhoval vydat zvláštní samostatný svazek – buď jako první díl nebo tomus prodromus – který by obsahoval komentář k editovanému materiálu, popis úřadu pražské nunciatury a záležitostí jí vyřizovaných podle register milánské Ambrosiánské knihovny, Specianův životopis na základě pramenů z Milána a Cremony a analýzu předmětů nunciaturní korespondence. U některých z nich, například v případě vleklého štrasburského sporu, navrhoval podat pouze stručný přehled a odkázat na detailní popis ve Schweizerové edici, aby se zbytečně neopakovaly věci již známé. Naopak u problémů, které se ve Specianově období objevují poprvé nebo jimž editoři předchozích svazků nevěnovali adekvátní pozornost, jako například v případě protireformace v českých zemích, doporučoval publikovat obšírnější historický výklad.¹⁸ Co se týkalo vnějšího vzhledu edice, navrhoval graficky odlišit autografy nuncia od listů psaných písařem nunciatury, jako obrazové přílohy pak Specianův portrét dochovaný na jeho náhrobku v kremonské katedrále a několik kopií Specianových autografů z Ambrosiánské knihovny v Miláně a originálů listů papežského sekretariátu z Vatikánského archivu.

S některými z výše uvedených návrhů lze souhlasit do jisté míry i dnes. Na základě výsledků dosavadních mezinárodních diskusí na téma vydávání nunciaturní korespondence však považuji Matouškovu koncepci za dnes

¹⁸ *Součástí Matouškových prací na úvodním svazku edice měly být dvě jím avizované studie: První k problematice protireformačního programu v českých zemích v letech 1580–1598, druhá o štrasburském sporu. Zatímco v první, publikované studii z větší míry dostal svému původnímu záměru (Matoušek, J. Kurie a boj o konsistoř), napsání druhé studie nikdy nerealizoval.*

již zastaralou, neboť od jejího návrhu uplynulo více než 80 let a historická produkce i edice nunciatur doznaly značných změn. Právě s ohledem na odborné práce historické i nunciaturní edice vyšlé v tomto mezidobí považuji při členění edice za optimální hledisko chronologické, nikoli věcné, a písemnosti Specianovy nunciatury jsem se rozhodla vydat v menších celcích, tj. pro období dvou let.¹⁹ Korespondence mezi Specianem a papežským sekretariátem bude vydána in extenso. Veškerý doprovodný materiál, tj. avvisi (dobové aktuální zprávy), Specianovu korespondenci s nuncií v Polsku, Kolíně nad Rýnem, Grazu a Sedmíhradsku, jakož i doprovodné zprávy významných soudobých diplomatů na císařském dvoře Rudolfa II., tj. benátských, florentských, ferrarských a mantovských,²⁰ je třeba silně eliminovat a v případě potřeby využít v poznámkách. Jako ediční jazyk jsem – s ohledem na předpokládané nejčastější uživatele edice – zvolila němčinu. Vzorem pro mou práci jsou poslední svazky nunciatur vydávaných Německým historickým ústavem v Římě, s jejichž autory mě váže přátelská spolupráce.

První díl edice, vzhledem k jeho proponovanému rozsahu cca 600 stran, bude věnován pouze roku 1592. Bude obsahovat Specianův životopis, přehled nejdůležitější problematiky jeho nunciatury jako celku a podrobnější přehled téhož pro rok 1592, informaci o papežském státním sekretariátu a nunciaturní kanceláři v Praze a o způsobu vyřizování korespondence v nich, stručný diplomatický rozbor písemností s informacemi o jejich uložení a fyzickém stavu, ediční kritéria a vlastní edici nunciaturní korespondence z roku 1592 v pořadí: papežská instrukce, fakulty, Caetanova finální relace a 220 ks vlastní korespondence mezi Prahou

¹⁹ Menší celky umožňují rozdělit dlouhodobou nunciaturu mezi více editorů a tím urychlit její vydání; v případě výpadku některého z editorů je pak snazší hledat náhradu. Takto v současné době postupuje při vydávání nunciaturní korespondence většina historických ústavů západních zemí, akreditovaných v Římě.

²⁰ Avvisi zasílané Specianem z Prahy spolu s oficiálními listy v případě, že přinášejí zajímavé podrobnosti k významným soudobým problémům, charakteristiky významných příslušníků šlechtických rodů či důvěrné zprávy o nich ponechávám in extenso za příslušným listem, neboť je na ně často odkazováno v oboustranné korespondenci mezi Prahou a Římem. Co se týče vzájemné korespondence mezi Specianem a jeho kolegy – nuncií v Polsku, Kolíně nad Rýnem, Grazu či v Sedmíhradsku – v těchto případech odkazují v poznámce na příslušné svazky dosud vyšlých edicí těchto nunciatur, případně citují vybrané vysvětlující pasáže.

a Římem²¹. Na závěr budou připojeny tabelární přehled korespondence, seznamy archivů a institucí, užitých siglů a zkratk, použitých pramenů a literatury včetně literatury vážící se k tématu a sdružený věcný, jmenný a místní rejstřík. Za pravděpodobný termín odevzdání prvního dílu edice do tisku považují konec roku 2007.²²

Závěrem je třeba dodat, že příprava Specianovy edice je pro českého editora velmi náročná, neboť stále chybí zahraniční odborná literatura nejen z 2. poloviny minulého století, ale i z posledních let. Navíc je tato nunciatura obtížná jak pro svůj obrovský teritoriální záběr, tak pro výjimečně dlouhé období sedmi let. Z důvodů pracovního zaneprázdnění se ediční práci nemohu systematicky věnovat po celý rok, byť se o to snažím ve svém volném čase. Při dvanácti studijních pobytech v Římě v rámci kulturní dohody s Itálií jsem zde strávila necelých dvanáct měsíců; kromě doplňování chybějících kusů korespondence a kolacionování prepisů jsem sháněla i odbornou literaturu v knihovnách zdejších historických ústavů, zejména německého a rakouského, a prováděla výzkum bohemik ve Státním archivu v Římě, i když z větší míry směřovaný k nunciaturní edici. Jistě by bylo přínosnější soustředit se na menší celek, vydat jej edičně, a poté pokračovat ve výzkumech. Protože ale není nikdy jisté přijetí italskou archivní správou i na další rok, snažila jsem se za svých pobytů v Římě co nejrychleji porovnat naše prepisy s vatikánskými prameny a doplnit chybějící kusy, abych měla veškerý materiál k dispozici v Praze a mohla přikročit k jeho postupnému vydávání bez obav o další výjezd. Výstupy a poznatky ze svých výzkumů jsem publikovala doma i v zahraničí či ve formě referátů přednesla na zahraničních konferencích. V současné době mám v počítači zaneseno cca 50% všech písemností Specianovy nunciatury a u cca 90 % písemností jsem provedla jejich kontrolu s originálem. Nebýt většího množství listů z let 1597–1598, z neznámých důvodů neopsaných kopisty najatými zemským archivem, měla bych již základní práce ukončeny. Zbývá ještě kontrola Specianovy korespondence pro rok 1593 v Ambrosiánské knihovně v Miláně, kontrolu korespondence pro rok 1592 jsem zde provedla v roce 2003. Pro ilustraci uvádím, že praxe mých zahraničních

²¹ Protože listy z Říma jsou dochovány souběžně ve třech fondech Vatikánského archivu (*Borghese, Segreteria di Stato – Nunziatura di Germania 15 a Pio*), musela jsem ve skutečnosti pročíst a porovnat více než 500 ks listů z r. 1592.

²² Dále budou následovat: 2. díl pro léta 1593–1594, 3. díl pro léta 1595–1596 a 4. díl pro léta 1597–1598. Tyto díly budou mít jednotnou podobu, která bude shodná s prvním dílem, avšak bez Specianova životopisu, instrukcí a fakult.

kolegů – editorů nunciaturní korespondence – je diametrálně odlišná. Pro zpracování dvou let nunciaturní korespondence mají zajištěný tříletý pobyt v mateřských historických ústavech v Římě, kde mají k dispozici i příslušný servis a bohaté knihovny, případně mohou cestovat za doplňujícími prameny i po dalších italských, rakouských či německých archivech a knihovnách, nehledě na možnost každodenní vzájemné komunikace. Závěrem je třeba vyzdvihnout velkorysý a fundovaný bohemikální výzkum bývalého zemského archivu v Itálii, Německu, Rakousku a v dalších evropských zemích, dnes již v této šíři nemyslitelný, jehož výsledkem jsou i desetitisíce přepisů, bez jejichž existence by nebylo možné navázat na prvorepublikové práce na edicích nunciatur.

Grantový projekt KSČ a radikální socialismus v Československu 1918–1989

Jiří Křest'an

Projekt, zaměřený na výzkum komunismu, bolševismu a radikálního socialismu v Československu od vzniku první republiky po pád komunismu jako vládnoucího systému, byl realizován v letech 2001–2005. Jeho nositelem byl Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR, řešitelem prof. PhDr. Zdeněk Kárník, DrSc. a vědeckým tajemníkem Mgr. Michal Kopeček. Projekt byl podporován Grantovou agenturou Akademie věd ČR a registrován pod č. A 806 3101. Cílem této zprávy není hodnocení výsledků grantu (autor by při tom musel hodnotit také své vlastní plody práce, což by bylo poněkud nevkusné), ale jen věcná informace o podílu Národního archivu, respektive jeho jednotlivých pracovníků, na realizaci grantu. Zájemce o celkové hodnocení grantu lze odkázat na zevrubnou shrnující zprávu řešitele grantu, uveřejněnou v posledním sborníku projektu,¹ dále na recenze v odborných

¹ Kárník, Zdeněk. Doslov. In: Kárník, Zdeněk – Kopeček, Michal (edd.). *Bolševismus a radikální socialismus v Československu*, sv. 5. Praha 2005, s. 297–332.

časopisech² a konec konců i na „tržní kritérium“, t. j. prodejnost sborníků, která, pokud vím, byla i v podmínkách ostrého konkurenčního zápasu o čtenáře na současném knižním trhu slušná (odkazují na reprezentativní žebříček Svaz nakladatelů a knihkupců).

Řešitel neusiloval o vytvoření nějaké nové přehledné příručky k dějinám KSČ. Pokusil se podníti seriózní bádání o jednotlivých etapách a problémech dějin komunismu a radikálního socialismu u nás v pevném přesvědčení, že taková etapa musí předcházet pokusu o významnější syntetické a monografické dílo. V průběhu grantu bylo uspořádáno několik pracovních porad, spojených v některých případech s odbornými exkurzemi. Hlavní výstupy grantu pak představují grantové vědecké sborníky (celkem jich bylo vydáno 5) a informativní a materiálové věstníky (ty se zastavily u čísla 12).³ Jen v samotných sbornících bylo předloženo odborné veřejnosti 50 odborných statí. V těchto statích i materiálech publikovaných ve věstnících naleznou zájemci pestré spektrum příspěvků k dějinám komunismu a v menší míře i radikálního socialismu za první a druhé republiky, v letech válečných a bezprostředně poválečných i v období po Únoru 1948. Objevily se některé tematicky vyhraněné okruhy, kterým se autoři věnovali častěji (např. komunistické ženské hnutí, životopisné příspěvky). Zvláště je nutno ocenit, že v průběhu grantu se podařilo zapojit do jeho řešení slovenské historiky, kteří posléze sami zahájili obdobný grantový projekt.

Národní archiv, který je jedním z nejvýznamnějších správců té části archivního dědictví, jež se vztahuje k soudobým dějinám a k fenoménu komunismu, nese svůj díl odpovědnosti za historický výzkum v tomto směru, za vytváření optimálních podmínek badatelům. Bezprostředně

² *Pravidelné informativní zprávy o sbornících přinášel např. Český časopis historický. Zvláště je třeba upozornit na dva diskusní příspěvky, hodnotící výsledky grantu v jeho první třetině, resp. polovině: Křen, Jan. Silný projekt – slabší začátek – jaký konec? Soudobé dějiny 11, 2004, č. 3, s. 127–132; Hrubý, Karel. Radikální socialismus a jeho návraty. Soudobé dějiny 12, 2005, č. 2, s. 334–342.*

³ *Obsahy všech sborníků a věstníků jsou součástí výše citované Kárníkovy zprávy.*

se náš archiv podílel na organizaci pracovní porady grantového projektu KSČ a radikální socialismus, konané dne 14. května 2002 na archivním areálu Chodovec.⁴ Součástí porady byla i odborná exkurze, která poskytla zájemcům informaci o pramenech, relevantních tématu grantu. Na organizaci porady a exkurze se podílely kromě odborných oddělení (3., 4. a 6.) také centrální badatelna a knihovna archivu. Tři pracovníci Národního archivu se zapojili do prací na grantu také jako autoři studií (viz příložený soupis). Odvedené výsledky práce snad důstojně reprezentovaly náš archiv a současně naznačily budoucí možnosti této významné instituce při výzkumu nejnovějších dějin.

Soupis publikovaných studií v rámci grantového projektu

- Blodigová, Alexandra. Fondy a sbírky bývalých archivů ÚV KSČ a ÚML a jejich nynější začlenění ve fondech SÚA Praha. In: Věstník grantu KSČ a radikální socialismus v Československu 1918–1989, č. 3, 2002, s. 45–55.
- Křest'án, Jiří. Intelektuálové bez rozumu? Učenec Zdeněk Nejedlý a fascinující půvab komunismu. In: Kárník, Zdeněk – Kopeček, Michal (edd.). Bolševismus a radikální socialismus v Československu, sv. 5. Praha 2005, s. 15–41, pozn. s. 333–337.
- Týž. KSČ, Společnost pro hospodářské a kulturní styky s SSSR a obraz Sovětského svazu v prostředí české levicové inteligence (1925–1939). In: Kárník, Zdeněk – Kopeček, Michal (edd.). Bolševismus a radikální socialismus v Československu, sv. 2. Praha 2004, s. 84–109, pozn. s. 321–326.
- Týž. KSČ, spolek Dělnická pomoc a vnímání ideje proletářské solidarity v prostředí levicové inteligence v Československu (1928–1932). In: Kárník, Zdeněk – Kopeček, Michal (edd.). Bolševismus a radikální socialismus v Československu, sv. 3. Praha 2004, s. 58–74, pozn. s. 189–192.
- Týž. Mezinárodní konference Archivy v mezinárodním kontextu. In: Věstník grantu KSČ a mezinárodní socialismus v Československu 1918–1989, č. 10, 2004, s. 109–110.

⁴ Zápis z uvedené porady byl uveřejněn ve 3. čísle grantového věstníku v roce 2002.

- Týž. Zdeněk Nejedlý a Komunistická strana Československa v letech 1921–1925. Příspěvek k historii vztahů mezi KSČ a levicovou inteligencí. In: Kárník, Zdeněk – Kopeček, Michal (edd.), *Bolševismus a radikální socialismus v Československu*, sv. 1. Praha 2003, s. 15–42, pozn. s. 285–292.
- Pažout, Jaroslav. Reakce československých studentů v době Pražského jara na protestní hnutí na Západě. In: Kárník, Zdeněk – Kopeček, Michal (edd.), *Bolševismus a radikální socialismus v Československu*, sv. 2. Praha 2004, s. 213–227, pozn. s. 340–342.

Digitalizace indikačních skic stabilního katastru

Libor Gottfried

Indikační skicy jsou původní rukopisné mapy, které byly rozděleny na malé sekce stabilního rozměru (vždy jedna čtvrtina mapového listu, který byl stanoven na 25 x 20 palců = 56 x 63 cm) a sloužily jako podklad pro zhotovení definitivních (reambulovaných) map stabilního katastru. Sloužily též jako pracovní exempláře a jsou do nich dodatečně provedeny první opravy katastru až do reambulace. Přesto mají nezastupitelnou hodnotu jako originál a v kombinaci s ostatními mapami, zejména tzv. císařskými otisky (v Ústředním archivu zeměměřičství a katastru) a s mapami první reklamace (RM v Národním archivu) mohou poskytnout neobyčejně cenné informace o prvotním stavu katastrů a kulturní krajiny v Čechách v první polovině 19. století.

Tyto kolorované mapy (v nichž mají jednotlivé barvy také svou informační hodnotu) jsou vyhotoveny v měřítku 1 : 2880, intravillány měst a některých vesnic jsou v dvojnásobném měřítku 1 : 1440, vzácně ve čtyřnásobném měřítku 1 : 720 (a existují i odchylky, např. měřítko 1 : 960). Měřítko katastrálních map bylo odvozeno od měřítka tzv. druhého, tzv. Františkova vojenského mapování (1 : 28800).

První práce na mapování proběhly v roce 1815, ale vlastní mapování začalo až podle upravené instrukce z 24. února 1824 podle císařského

patentu z 23. prosince 1817. Mapovací práce v terénu představovaly dosud největší vyměřovací práce v habsburské monarchii, protože vyměřování probíhalo nejen v Království Českém, ale i v Markrabství Moravském a ostatních zemích. Základní mapovací práce byly dokončeny roku 1843, i když ještě po tomto datu vznikaly některé revidované mapy.

Indikační skicy jsou prvním přesným a detailním zobrazením zemského povrchu celých Čech (a ostatních zemí monarchie) a posloužily jako základ odvozených map menšího měřítká. Pomocí barevných informací a značek obsahují velké množství údajů topografického i faktického charakteru, a spolu se spisy popisují i kvalitu a druh lesů a kulturních plodin, které se na našem území vyskytovaly.

Katastrálními mapami byly též definitivně pevně určeny pozemkové a stavební parcely a hranice katastrálních obcí, které se od té doby odvozují až dodnes.

Řada indikačních skic se zachovala v relativní úplnosti v Národním archivu jako fond Indikační skicy stabilního katastru. Má 9 101 inventárních čísel a odhadem cca 182 000 sekcí.

Indikační skicy jsou badatelsky nejžádanější a nejvyužívanější fond našeho archivu, a to nikoli jen v posledních letech nebo desetiletích, ale od samého počátku jeho uložení v Archivu země české. Máme dochovány statistiky zápůjček indikačních skic už z let 1933-1951, z nichž vyplývá, že jen v prvních sedmi letech jejich uložení v budově Archivu země české bylo půjčeno badatelům 20767 skic, tj ročně průměrně 2966 skic. Badatelská agenda prudce poklesla pouze v době okupace (1940-1945) a pak se opět vrátila téměř na původní výši (alespoň co se týče indikačních skic).

Situace zůstává stejná dodnes. Přes všechny možnosti reprodukcí, které částečně omezují opakované půjčování týchž skic stejným badatelům, se v posledních letech půjčuje ke studiu cca 2000 – 2500 skic ročně. Skicy nesmírně trpí neustálou manipulací, ke které trvale dochází přinejmenším v posledních sedmdesáti letech, a řada skic je na pokraji své fyzické integrity či čitelnosti. Některé skicy také nesou stopy staré plísně, snad z dob nedokonalé vzduchotechniky v původní budově archivu nebo z dob jejich uložení v předešlých nevyhovujících depozitářích zemského archivu. Zvláště tyto skicy potřebují urgentní restaurování a celému fondu by už mnoho let nejvíce prospělo, kdyby byl pro veřejnost uzavřen. To však do této doby nebylo možné, protože neexistovaly technické prostředky, jak zajistit studijní kopie skic pro badatele místo originálů.

Jediný dosavadní prostředek záložních a studijních fotografií – mikrofilm, je z hlediska skic nevyhovující, protože nedovede zprostředkovat barev-

nou informací map, ani nezajistí dostatečnou čitelnost drobných nebo nejasných detailů.

O digitalizaci skic se ve Státním ústředním archivu uvažovalo od roku 2000, kdy byly provedeny první zkoušky u firmy Albertina lcome a později u některých dalších firem. Z těchto kontaktů vyplynula metodika skenování (rozlišení nad 300 dpi, formát JPG), nutné technické prostředky (velkoplošný plošný skener A3) i přibližné představy o prohlížečím programu.

Hlavním omezením Státního ústředního (později Národního) archivu bylo od počátku nedostatečné počítačové vybavení a nedostatek financí na jeho pořízení. Stejně neschůdné bylo i zadání celé digitalizace firmě, protože finanční požadavky některých firem zvláště v minulých letech byly pro nás nedostupné. Proto se dočasně uvažovalo i o zahájení digitalizace vlastními prostředky (a pochopitelně pomalejším tempem) na vlastních zařízeních, tj. na nově získaném skeneru A3 nebo na již existující skenovací stěně PhaseOne. Po provedených zkouškách bylo jasné, že skenovací stěna je pro digitalizaci skic nevhodná, a ani rozlišení, ani barevnost není vyhovující, nehledě již na rozdílné rozměry skenů různě velikých skic a nemožnost zachovat stejné měřítko. Skenovací stěna navíc je optické zařízení (má objektiv) a dochází ke zkreslení předlohy jako v jakémkoli fotoaparátu. Také na základě dobrozdání od některých externích odborníků fotografů byla tato forma digitalizace indikačních skic zamítnuta.

Zbývala tedy možnost skenování na skeneru A3 (takto skenují podobné mapy i všechny dosud kontaktované firmy). Ovšem zřízení digitalizačního pracoviště NA by vyžadovalo buď personální posílení, nebo zaměstnání většího množství vyškolených pomocných studentských sil, které by se u zařízení střídaly, protože jinak by práce trvala na digitalizaci celého fondu neúměrně dlouho.

Naštěstí zde byla čerstvá zkušenost Zemského archivu v Opavě, který si nechal zdigitalizovat svůj (malý) fond skic pro území Slezska. Na tuto zkušenost jsme mohli navázat a tak jsme se mohli vyvarovat jakéhokoli amatérského řešení, jehož bylo možno dosáhnout vlastními silami v Národním archivu.

Náš projekt digitalizace indikačních skic vycházel tedy ze zkušeností Zemského archivu v Opavě, který si u firmy Elsynt zadal naskenování svého (malého) souboru indikačních skic (cca 5000 sekcí – aversy) v roce 2005. Museli jsme ovšem řešit i negativní zkušenosti z tohoto zadání, respektive jsme k zadání prací přistoupili již v mnohém poučenější. Narozdíl od kolegů ze ZA Opava jsme nepovažovali za účelné skenovat veškeré zadní strany skic, které nesou jednak stále se opakující informace (podpisy rychtáře a radních) a často jsou naprosto prázdné bez jakýchkoli

informací. Kdybychom totiž skenovali i všechny zadní strany IS, narostl by počet obrázků na dvojnásobné množství. Co si mohli dovolit v ZA Opava se svými cca 250 skicami, nemůžeme si dovolit v Národním archivu s cca 9000 skicami.

Proto jsme zvolili úzký výběr: skenuje se zásadně jedna vzorová zadní strana s podpisy (nejsou-li výjimečně dvě nebo více různých sad podpisů na jedné mapě) a jen ty zadní strany, které obsahují dodatečné nákresy nebo poznámky tužkou či perem, které mohou nést důležité informace pro badatele. Tento výběr mohou po poučení provést i studenti, kteří skicy pro skenování připravují.

Příprava skic pro skenování zahrnuje také (na rozdíl od ZA Opava, který tyto problémy ve svém zadání vůbec neřešil) dodání podrobných metadat (textových informací k jednotlivým skicám) a také pečlivé očíslování rozložené skicy podle stanovené mřížky (a přitom i zjištění chybějících částí) a označení každé sekce přiloženým adhezivním papírkem. Toto pročíslování nejen podstatně urychlí práci pracovníků firmy před vlastním skenováním, ale předejde také v 99% jakýmkoli možným chybám v přehození sekcí, jak se nakonec ukázalo po dodání první části skenů (100% přesnost ve složení skic).

Způsob značení sekcí v mřížce a schematický název každého obrázku (skenu) byl vytvořen s ohledem na zásadu, že jednotlivé obrázky mají být kdykoli použitelné i v jakémkoli jiném prohlížečím nebo grafickém programu tak, aby každý jednotlivý obrázek už svým názvem nesl maximum informací o sobě samém, bez ohledu na připojení nebo nepřipojení metadat (jak se v počítačové mluvě říká inventárním a katalogizačním údajům) a nebo jejich formě. Tento systém značení byl vytvořen správcem fondu a doplněn podle připomínek firmy i podle zkušeností z Moravského zemského archivu, kde po konzultacích s námi zvolili stejný způsob popisu a také jejich zvláštnostem byl náš popis přizpůsoben.

Pro ukázkou (a pro ty, kteří budou s obrázky skic v budoucnu jakkoli pracovat) uvedu příklad:

Název obrázku: ZAT130018420A03C.jpg

Obsahuje:

- signaturu Žat 130
- informaci, že nejde o signaturu např. 130 ½ (takové se vyskytují dodatečně zařazené do původní řady, na tento údaj je rezervována jedna „volná“ nula)

- rok zhotovení mapy 1842 (kvůli MZA zvolen celý rok, ne jen koncové dvojčíslí, protože u nich přicházejí v úvahu i roky po 1900)
- další „volná“ nula je na pořadové číslo exempláře u multiplikátů z téhož roku (opět spíše pro potřeby MZA)
- informace, že jde o avers nebo revers A
- zařazení do mřížky (souřadnice) 03C (tj. v třetí řadě třetí zleva; rady jsou značeny čísly, pořadí v řádce písmeny abecedy)

Uvedené schéma bylo počítačovými pracovníky firmy Elsyst shledáno jako velmi užitečné a použitelné i pro automatické řazení obrázků v náhledu mapy. Jakákoli chyba či překlep v názvu se naopak okamžitě v tomto řazení projeví a proto může být hned následně opraven, takže můžeme konstatovat 100% správnost v nazývání sekcí (alespoň nebyla dosud zjištěna žádná chyba).

Správce fondu při své návštěvě digitalizačního pracoviště firmy Elsyst ve Vyškově 13. února byl seznámen s celým procesem digitalizace, od manipulace se skicami, skenování, po ořezávání obrázků a vytváření náhledů. Seznámil se s pracovníky firmy a také s jejím ředitelem a vyjádřil svou spokojenost s dosavadními pracemi a prodiskutoval i výhledy další spolupráce. Byla zmíněna i možnost dalšího programového dotvoření produktu podle připomínek a dodaných požadavků na plnější badatelské využití (další práce o s obrázky, vytváření výřezů, přímý tisk a zálohování v badatelně - vypalování detailů a sekcí na CD-R - možnost odměřování vzdáleností přímo na skenu apod.), což by měl řešit nikoli základní prohlížeč program, ale speciální software, který firma vyvíjí. Detaily tohoto dodatečného zpřístupňovacího programu musí ovšem s firmou probrat na zvláštním jednání odborníci z oddělení informatiky Národního archivu.

Hotové výstupy, tj. naskenované obrázky včetně základního prohlížečského programu, dodala firma Elsyst Engineering na třech DVD v lednu 2006. Zároveň bylo dohodnuto, že firma bude dodávat výstupy na dvou DVD, přičemž jedna sada nebude vůbec používána a hned uložena, a teprve z druhé sady budou zhotoveny uživatelské kopie pro badatelnu I. oddělení a badatele. Nemusí být ovšem obava ze ztráty dat ani v případě, kdy by byla poškozena všechna DVD, poněvadž firma Elsyst samozřejmě ponechává dlouhodobě získaná data uložena na svém serveru. Konečný způsob dlouhodobého uložení dat z originálních DVD v Národním archivu se ponechává na rozhodnutí oddělení informatiky, které vytváří datový sklad Národního archivu.

O započaté digitalizaci indikačních skic jsem podal stručnou zprávu na konferenci Historická krajina a mapové bohatství Česka (prameny, evidence, zpřístupňování, využívání), kterou pořádala Komise pro historickou geografii při Historickém ústavu AV ČR 25. ledna 2006. Tato konference byla mimořádně zajímavá i prezentací ostatních pracovišť, které již v digitalizaci historických map pokročily (například zpřístupnění digitalizovaného josefského vojenského mapování a druhého vojenského mapování na Internetu) a které se okrajově dotkly i map stabilního katastru (zejména tzv. císařských otisků).

Informace o digitalizaci indikačních skic byla přijata kolegy se zájmem, v diskusích bylo ovšem s určitým zklamáním konstatováno, že celkové zpřístupnění fondu bude trvat ještě několik let. Někteří kolegové také projevíli obavu, zda rozlišení 300 dpi, které bylo pro indikační skicy zvoleno, bude dostatečné, a zda po několika letech, než bude projekt dokončen, nebude vnímáno jako technicky nedokonalé a zastaralé. Bylo argumentováno také tím, že v jiných archivech (například na Slovensku) bylo zvoleno pro archivní předlohy rozlišení 600 dpi podle doporučení Evropské unie. Moravský zemský archiv požaduje u svých skic rozlišení 400 dpi. Na to bylo možno odpovědět jen tím, že Národní archiv nemá v současné době dostatečná úložiště na tak velké datové objemy (navíc se jedná jen o jeden fond z mnoha, které budou zřejmě v nejbližším budoucnu zdigitalizovány) a otázka dostatečných datových skladů bude řešena až v budoucnu. V současné době jde o rychlou digitalizaci z důvodu ohrožení existence fondu a proto se šlo cestou kompromisu mezi kvalitou a velikostí obrazových souborů.

Na této konferenci bylo také v plénu konstatováno, že za skutečnou digitalizaci (mapových i jiných) předloh se může považovat jen takové snímání originálů, které zajistí jejich naprostou reprodukovatelnost 1:1 a v nezměněné barevnosti a v nezměněných rozměrových poměrech, tj. v podstatě pouze kontaktní skenování na plošných skenerech. Veškeré ostatní snímání předloh jakýmkoli optickými zařízeními s sebou nese nutné rozměrové a vektorové zkreslení a barevné posuny, takže nejde o digitalizaci ve vlastním užším slova smyslu, ale o pořizování digitálních fotografií, tj. studijních náhledů (i když mohou být i dosti vysoké kvality podle použitého druhu zařízení). Není to však „faksimile“ předlohy (tento termín je zde chápán jinak než z obvyklého restaurátorského hlediska), ale pouze náhledová přibližná reprodukce.

První část zdigitalizovaných skic (kraj Žatecký) bude v nejbližší době zpřístupněna v badatelně I. oddělení na jednom PC ze záložních DVD nosičů. V průběhu roku 2006 by měl být zdigitalizován také kraj Táborský

a je připraven k digitalizaci další kraj Rakovnický. Hotové části fondu budou zároveň uzavřeny pro běžnou badatelskou agendu a nebudou již (kromě nutných a odůvodněných případů) půjčovány v originálech. Část nejvíce poškozených skic z kraje Žateckého byla již předána restaurátorskému oddělení a další velmi poškozené mapy byly již vyčleněny pro restaurátorský zásah. V budoucnu, až bude celý fond zdigitalizován, by měla proběhnout celková postupná konzervace fondu, skicy by měly být jednotlivě umístěny do speciálních obalů, a tím dokončena jeho celková záchrana pro budoucnost.

Zkušenosti z digitalizace indikačních skic mohou následně posloužit i jako vzor nebo zdroj poučení pro digitalizaci dalších ohrožených fondů archivu.

Literatura:

Ke stabilnímu katastru je poměrně četná literatura a další informace je možno získat i na internetu. Doporučuji proto poslední přehledný článek Martina Ebela: Stabilní katastr a jeho využití pro dějiny staveb, in: Dějiny staveb 2004, s. 5 – 14, a internetovou stránku: <http://oldmaps.geolab.cz/stkatr/>.

Zpráva o zasedání prozatímní sfragistické sekce MARu v Praze (29. 5. – 3. 6. 2005)

Helena Sedláčková

Pravidelné každoroční zasedání prozatímní sfragistické sekce (dříve sfragistické komise) Mezinárodní archivní rady (MAR) se na rozhraní května a června roku 2005 konalo v Praze. Na organizaci akce se spolupodílel odbor archivní správy MV ČR a Národní archiv. Archivní správa zajistila technické zázemí, Národní archiv pak sestavil program zasedání.

Letošního setkání se zúčastnilo deset členů sekce z patnácti. Během zasedání stálo před nimi několik nevyřešených úkolů. Nejdůležitějším z nich bylo sestavení nových stanov sekce určených ke schválení MARu. Na jejich přijetí bude záviset budoucí působení sekce. Konečnou verzi se podařilo sestavit po dlouhém jednání až po třech dnech jednání. Při přehledu plnění úkolů z minulých let se ukázalo, že dokončení některých z nich brání spíše problémy finanční než odborné, např. pro vydání publikace „Lire de sceaux“ se prozatím nedaří najít vydavatele. Obdobně potíže znemožnily přijmout konečné rozhodnutí také ohledně uspořádání třetího setkání konzervátorů a dokonce i pravidelného zasedání sekce v roce 2006. Nedaří se totiž nalézt instituci, která by byla ochotna hradit pobyt účastníků obou akcí. Dalším zděděným problémem, o kterém se jedná již několik let, je vlastní webová stránka sekce. Opět se bohužel nenašlo konečné řešení. Možnost vést stránky buď při Národním archivu v Kew nebo při Národním archivu v Paříži padla a jiná se zatím neobjevuje, vše komplikují finanční nároky na vedení stránky.

Sestavování bibliografie z oboru sfragistiky, také tradiční bod programu, se řeší průběžně. Bylo dohodnuto, že jednotlivé soupisy prací se budou zasílat Marie Adélaide Nielenové z Národního archivu v Paříži a připojí se k bibliografii publikované francouzskou heraldickou společností.

Obtížným bodem programu, řešeným několik let, je přijetí zásad popisu pečetí, které by byly v souladu s mezinárodními normami popisu archivního materiálu (ISAD). Posuzovaly se dva návrhy, jednak zásady vytvořené v letech 2004–2005 komisí francouzských archivářů a jednak návrh sesta-

vený členy sekce Stefanií Ricci-Noé (italská archivní správa) a Martinem de Framondem (ředitel Archivu departementu Haute Loire v Puy-en-Valley). Nakonec se dospělo k závěru, že se sekci, zabývající se zásadami mezinárodního popisu archivního materiálu při MARu, předloží ke schválení upravená verze popisu vytvořená členy sfragistické sekce.

Kromě odborné části programu je zvykem seznámit účastníky setkání se způsobem uložení a metodami konzervace sfragistického materiálu v navštívené zemi. Díky tomu, že se zasedání konalo v Praze, nebylo obtížné navštívit 1. oddělení NA, dále depozitáře v centrále na Chodovci i obě konzervátorská pracoviště. Účastníky zaujala také návštěva Archivu hl. města Prahy a nadchla je prohlídka ojedinělé sbírky odlišných pečeti v knihovně strahovského kláštera.

Zasedání prozatímní sfragistické sekce v Praze lze hodnotit jako úspěšné, jeho průběh byl velmi kladně hodnocen všemi účastníky a také dojem, který zanechala naše pracoviště, byl velmi dobrý.

Zachránění na ostrově

Kapitoly ze života čs. emigrace ve Velké Británii za 2. světové války

Jana Čechurová

Právnická fakulta Univerzity Karlovy se stala hostitelkou pracovního setkání, které uspořádali 8. prosince 2005 řešitelé stejnojmenného grantového projektu (GA ČR 409/04/0204) Jan Kuklík, ml. a Jana Čechurová. V slunečném předvánočním dopoledni se v reprezentativních prostorách této fakulty sešli organizátoři celé akce, referenti z řady institucí, a také doktorandi, studenti magisterského a bakalářského studia i ostatní zájemci. Celkem se zde sešly bezmála tři desítky zájemců. Cílem tohoto setkání bylo přiblížit téma projektu širšímu publiku, představit některé problémy, které je možno v daném kontextu studovat, a zároveň na se na základě diskuse nechat inspirovat a také definovat nové otázky a pohledy.

Studium čs. emigrace ve Velké Británii není sice badatelskou novinkou,

není možno však přehlédnout, že jeho těžiště se doposud soustředilo především na politické a právně historické dimenze této problematiky. Projekt „Zachránění na ostrově“ se snaží přinést nové přístupy k danému tématu, všimnout si především každodennosti, volí sociálně-historické metody a otázky, které považuje pro dané téma za velmi inspirující a zatím českou literaturou nevyužitě. Podle tohoto klíče byly také voleny náměty jednotlivých příspěvků, které bez výjimky vycházely z pramenné heuristiky, ať už archivní, či z editovaných pamětí a také fotografií. Z přednesených příspěvků bylo zcela zřejmé, že Národní archiv v Praze je i pro toto téma tím nevýznamnějším z českých archivů.

Vstupním referátem zahájil setkání Jan Kuklík (Katedra právních dějin, Právnická fakulta UK), který na základě svých výzkumů v londýnských archivech přiblížil organizaci, která hrála pro většinu čs. emigrantů alespoň v prvních měsících jejich pobytu ve Velké Británii roli zcela klíčovou, jako základní prostředník jejich cesty do emigrace i garant ekonomických a sociálních podmínek života, tedy Czech Refugee Trust Fund. Komplementárním referátem k tomuto tématu pak bylo vystoupení Jakuba Rákosníka (Ústav hospodářských a sociálních dějin, Filozofická fakulta UK), který především na základě materiálů londýnského ministerstva sociální péče a státní rady, uložených v NA, rekonstruoval zabezpečení emigrantů, které jim poskytovalo čs. státní zřízení v Londýně, stejně jako plány, které vznikaly pro poválečnou dobu na stejné institucionální bázi. Představu o „sociálním servisu“ v emigraci doplnila velmi zajímavě Alexandra Blodigová (Národní archiv), která hovořila o čs. základním a středním školství ve Velké Británii a zároveň představila bohaté archivní fondy instituce, jíž reprezentuje, které se dají pro dané téma badatelsky využít.

Se zajímavým a osvěžujícím příspěvkem vystoupil Jan Štemberk (Katedra společenských věd, Vysoká škola obchodní v Praze), který přiblížil dopravní opatření či omezení, vytvářející speciální rámec válečné každodennosti. Věnoval se pochopitelně situaci v Británii, ale komparoval ji s realitou Protektorátu Čechy a Morava, což přineslo mnohá pozoruhodná zjištění. S gendrovou tematikou přišla na konci prvního bloku Jana Čechurová (Ústav českých dějin, Filozofická fakulta UK), která se zamyslela nad změnou životních rolích, nad jejich kontinuitou a diskontinuitou. Připomněla, že žen v emigraci nebylo o mnoho méně než mužů, a přesto je tento problém českou literaturou opomíjené. Diskuse poté ukázala, že se jedná o badatelsky velmi lákavé téma.

Přestávka na kávu proběhla v opravdu tvůrčím a přátelském duchu, který odboural komunikační a stavovské bariéry mezi studenty a ostatními účastníky setkání. Bylo proto logické, že po přestávce byl druhý blok otevřen právě diskusí, tentokrát již moderovanou. V ní jako první rázně

vystoupil Jaroslav Čechura, poté již se hlásili ke slovu studenti, doktorandi a pozvaní účastníci semináře, takže k radosti organizátorů se podařilo v této části naplnit původní smysl slova workshop.

Druhou sadu referátů otevřel Milan Drápala (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR) zamyšlením nad vlivem britské exilové zkušenosti na světonázorový vývoj Pavla Tigrida. Poté následovaly dva referáty věnované problematice každodennosti. Nejprve Pavel Muecke (Ústav českých dějin, Filozofická fakulta UK a Katedra historie, Filozofická fakulta Univerzity Palackého Olomouc) přiblížil obraz života ve Velké Británii, jak jej vnímali a zachytili vojáci čs. zahraničního odboje a poté si Piotr M. Majewski (Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego) získal většinu publika svou češtinou i svižným a vtipným referátem, porovnávajícím polskou a československou exilovou každodennost na základě zachovaných pamětí a vzpomínek. Blok referátů pak uzavřel velmi neotřelým příspěvkem Filip Wittlich (Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze). Účastníkům názorně přiblížil tematiku fotografie jako specifického pramene k dějinám válečného exilu a každodennosti. Následná diskuse se pak soustředila především k jeho referátu, ukázalo se, že zájemců o historickou fotografii a její interpretaci je v publiku opravdu hodně.

Po skončení oficiální části jednání se všichni referenti a část posluchačů společně přesunuli mimo akademickou půdu, kde poté ještě mnoho hodin diskutovali o „Zachráněných na ostrově“, ale nejen o nich. K radosti organizátorů se ukázalo, že téma jejich projektu dokáže vzbudit zájem a oživit fantazii, badatelskou i obecně lidskou. A to je patrně to nejdůležitější.

Připomenutí 60. výročí konce druhé světové války v Národním archivu

Zdeňka Kokošková

U příležitosti 60. výročí konce druhé světové války uspořádal Národní archiv spolu s Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR ve dnech 24. a 25. května 2005 mezinárodní vědeckou konferenci s názvem Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody. Cílem tohoto dvoudenního zasedání, které se setkalo se značným zájmem odborné veřejnosti, bylo zhodnotit z různých pohledů dilematický charakter roku 1945 a jeho význam pro další osudy Československa.

Sborník z konference

Paginae 14 - 2006

Zprávy z NA 2005

*Zprava - Zdeňka Kokošková, Eva Drašarová a Jiří Kocian při zahájení konference
k výročí událostí roku 1945*

Po slavnostním zahájení v kinosále NA probíhala jednání ve čtyřech tematických sekcích, a to paralelně ve všech třech sálech archivního areálu v Praze 4 na Chodovci. Pořadatelé pro konferenci vymezili následující tematické okruhy:

I. Československo v osvobozené Evropě (zahrnující zahraničněpolitickou koncepci nové republiky a její faktickou realizaci, principy poválečného zákonodárství)

II. Politický systém nové republiky (obsahující zejména přípravy na obnovu Československa, vládu Národní fronty, politizaci státní správy)

III. Poválečné migrace a národnostní proměny (tvořící např. národnostní politiku vlády, odsun Němců, reemigraci a repatriaci)

IV. Společnost na rozhraní dvou epoch (zahrnující především sociální a národnostní vztahy v Československu, nové kolektivní identity i masové společenské organizace)

V průběhu jednotlivých bloků zaznělo celkem jednapadesát referátů, které zkoumaly danou problematiku z různých zorných úhlů i s rozdílnou mírou erudice. Kromě řady nových informací poskytlo toto zasedání i obraz současného stavu historického výzkumu. Ukázalo rovněž tradiční dominanci některých témat, ale i příslovečná bílá místa tohoto úseku našich novodobých dějin.

Naprostou většinu příspěvků se podařilo editorům (Z. Kokošková, J. Kocian, S. Kokoška) posléze shromáždit ve stejnojmenném sborníku, do něhož bylo dodatečně zařazeno i pět nepřednesených referátů. Všechny příspěvky pak byly utříděny tak, aby jejich obsah co nejlépe odpovídal tematickým sekcím. Publikace byla vydána v závěru roku 2005 za finanční podpory České rady pro oběti nacismu.

V podvečer prvního dne konference proběhla ve vestibulu archivního areálu vernisáž doprovodné výstavky kopií dobových fotografií a plakátů zachycujících každodenní život poválečného Československa. Výstavka nazvaná První týdny míru, jejímiž autory byli Z. Kokošková z NA a S. Kokoška z ÚSD AV ČR, poutala pozornost návštěvníků archivního areálu po celé tři měsíce.

Soutěž vzpomínkových, historických a dokumentačních prací ČSBS a NA

Maria Chaloupková

Ústřední výbor Českého svazu bojovníků za svobodu pořádá každoročně – od roku 1996 ve spolupráci s Národním archivem (SÚA) – soutěž k dějinám 1. a 2. odboje. Práce jsou ukládány v archivním fondu Svaz protifašistických bojovníků (SPB) – Paměti bojovníků, čítající dnes 3 900 prací. V současné době probíhá katalogizace prací do programu Janus.

Soutěž vznikla v roce 1949 na Slovensku pod názvem Sůtaž 29. augusta. V roce 1951 se stala celostátní a od roku 1955 se její organizace ujal Svaz protifašistických bojovníků a soutěži se dostal název Soutěž SPB. Loňský rok proběhl již její 52. ročník.

V roce 2000 byla vydána účelová publikace Odkaz pro budoucnost. 45 ročníků soutěží vzpomínek a historických prací, kterou připravili pracovníci SÚA (NA) a SBS Jiří Jožák, Maria Chaloupková a Miloslav Moulis. Tato publikace obsahuje kromě historie a jmen všech účastníků soutěže, soupis oceněných příspěvků včetně prací ze soutěží, které poté vyšly v ústředních či krajských nakladatelstvích.

Archiv sám se podílel na vydání několika oceněných prací, a to publikací Stanislavy Zvěřinové Devatenáct nám bylo pryč... v roce 2001 či otištěním příspěvku Akce Albrecht der Erste. Události 1. září 1939 se zvláštním zaměřením na Brno a jižní Moravu autorů Miroslavy Menšíkové a Františka Vaška v časopisu *Paginae historiae* (7, 1999). Ve Sborníku k životnímu jubileu Raisy Machatkové Kde je domov (SÚA v Praze 2002) je otištěn úryvek z Paměti Vladimíra Brtníka, ruského legionáře. Soutěže se zúčastňují vedle bohužel ubývajících pamětníků i historikové, publicisté, studenti a ostatní zájemci o problematiku čs. dějin, zejména let 1914–1918 a 1938–1945. Nejinak tomu bylo vloni, kdy oceněné práce zpracovávaly tematiku Květnového povstání, obětí nacistického násilí a druhé světové války, medailonky odbojářů či zážitky rakouského vojáka z let 1914–1918.

Práce zaslané do soutěže ČSBS-NA zůstávají v jednom exempláři uloženy v Národním archivu (fond SPB), aby mohly být k dispozici pro další historická bádání.

I pro letošní rok byl vyhlášen nový (53.) ročník, který je již v běhu. (Konečný termín odevzdání prací je každoročně do konce kalendářního roku (tj. 2005) a výsledky soutěže se vyhláší v květnových dnech roku následujícího.

Byli bychom rádi, kdyby i Vy jste se do této soutěže zapojili a doporučili svým známým účast v ní. Pro všechny práce existuje jediná podmínka: pravdivost a dokumentární doloženost prací. (Naopak nelze však počítat se zařazováním prací románového charakteru, básnických děl a rukopisů, které byly před vyhlášením soutěže zadány do tisku nebo již vyšly.)

Výstava v Národním archivu
„Návrat ke kořenům – běh života
v archivních dokumentech
Back to One's Roots – Our Ancestor's Everyday
Lives as Shown in Archival Documents”

Lenka Matušíková

Genealogie jako jedna z cest, jak poznat vlastní minulost, abychom se lépe orientovali v přítomnosti a našli víru v budoucnost.
Genealogy as a Way to Learn about One's Past, to Gain Understanding of the Present and Confidence in the Future.

Zájem o historii vlastní rodiny spolu se zájmem o dějiny rodné obce jsou ve studovnách našich archivů nejčastěji uváděným badatelským tématem. Není výjimkou, že žadatelé o výpis z matrik a starých pozemkových knih, o kopie školních vysvědčení, soudních rozhodnutí či jiných úředních záznamů, se vracejí a zůstávají jako pravidelní návštěvníci. Proměnu z prvotního žadatele na zkušeného badatele, který se naučil práci s archivními prameny a odbornou literaturou, je možné přirovnat k „běhu na dlouhou trať“. Jedinou odměnou za dny, měsíce a často i roky na ní strávené je mnohdy překvapivé setkání s vlastní minulostí a nahlédnutí do života předků.

Ku pomoci všem, kteří na trnitou cestu rodopisných studií chtějí vykročit, a k pobavení zkušeným připravil Národní archiv za finanční podpory Czechoslovak Genealogical Society International (CGSI), St. Paul, Minnesota,

USA výstavu pod názvem „Návrat ke kořenům – běh života v archivních dokumentech“. Jejím cílem bylo představit návštěvníkům genealogii nejen jako vědu, ale především jako náročnou zálibu těch, kteří zatoužili přidat k vyhledaným jménům konkrétní tvář a nahlédnout více do života předků. Ve spolupráci se zemskými, oblastními a okresními archivy se autoři expozice snažili vyhledat v archivních depozitářích vedle známých především méně využívané písemnosti vztahující se k lidskému životnímu cyklu, ve čtyřech zastaveních je představit návštěvníkům a obrátit jejich pozornost od pouhých rodokmenů k příběhům ze života předchozích generací, o nichž bohaté fondy našich archivů mohou hodně vyprávět. Ve spolupráci se členy CGSI byl k výstavě připraven také katalog.

Slavnostní vernisáž proběhla dne 23. září 2005. Úvodní slovo pronesl vojenský atašé velvyslanectví USA v České republice, jehož rodina má v našich zemích také své kořeny. Otevření výstavy bylo součástí akce „Den v archivu“, kterou Czechoslovak Genealogical Society International z Minnesoty uspořádala pro své členy na závěr týdenní cesty po Slovenské a České republice. V průběhu celodenního setkání seznámili pracovníci z Národního archivu, ze Státních oblastních archivů v Třeboni, Praze, Plzni, Moravského zemského archivu a Zemského archivu v Opavě americké krajany o zde uložených pramenech a možnostech jejich využití k rodopisným studiím. „Den v archivu“ se u všech účastníků setkal s velkým ohlasem.

Výstavu „Návrat ke kořenům“, která byla otevřena v budově Národního archivu v Praze 4 – Chodovci ve dnech 24. září – 6. listopadu navštívilo 1150 zájemců.

Autorka výstavy Lenka Matušiková při úvodním projevu na vernisáži.

Katalog výstavy

Život a dílo Ludvíka Salvátora

– výstava z Rodinného archivu
toskánských Habsburků

Eva Gregorovičová

Ve spolupráci s odborem pro kulturu Městského úřadu Brandýs nad Labem a Českou křesťanskou akademií v Brandýse připravil Národní archiv u příležitosti 90. výročí úmrtí arcivévodvy Ludvíka Salvátora (narodil se 7. srpna 1847 ve Florencii – zemřel 12. října 1915 na Brandýse) z pobočné větve habsbursko – lotrinského rodu, vládnoucího v Toskánském velkovévodství od roku 1737 do 1859, biografickou výstavu originálních dokumentů z Rodinného archivu toskánských Habsburků, který je uložen v Národním archivu v Praze. Expozice se konala na zámku Brandýs nad Labem ve dnech 15. října – 13. listopadu 2005. Slavnostní otevření výstavy bylo v sobotu dne 15. října za účasti představitelů města, zahraničních hostů z Rakouska a Itálie a odborné i laické veřejnosti. Při této příležitosti bylo také odborem pro kulturu MÚ uspořádáno symposium „Život a dílo Ludvíka Salvátora“. Se svými referáty vystoupili jednak badatelé z Rakouska dr. Brigita Maderová, profesor Wolfgang Löhnert, dále italský znalec Ludvíkova díla profesor Angelo Raffa a byl přečten příspěvek MUDr. Antonia Sevilly z Palmy de Mallorca. Za českou odbornou veřejnost vystoupila dr. Eva Gregorovičová, správkyně toskánského rodinného archivu, dr. Milan Němeček s příspěvkem o architektu Wachsmannovi, který pracoval pro Ludvíka Salvátora na Brandýse i Mallorce, dr. Helga Turková z oddělení zámeckých knihoven Národního muzea v Praze. Byl také přítomen jako vzácný host doc. Vrchoťka, který v roce 1948 poprvé inventarizoval brandýskou toskánskou knihovnu. Dále ještě promluvil dr. Vinduška, ředitel Polabského národopisného muzea v Přerově nad Labem, který hovořil o založení etnografického muzea v Přerově Ludvíkem Salvátorem. Jako čestní hosté byli pozváni městem Brandýs nad Labem i habsburští arcivévodové Johann a Andreas a toskánskou linii zastupoval arcivévoda Ratbot a představitelé toskánského města Montescudaio.

U příležitosti otevření výstavy byla také slavnostně pokřtěna publikace „Ludvík Salvátor, vědec a cestovatel. Zpráva o životě a díle rakouského arcivévodvy a toskánského prince se zvláštním zřetelem k městu Brandýsu nad Labem – Staré Boleslavi“, kterou vydalo v Edici císařského a králov-

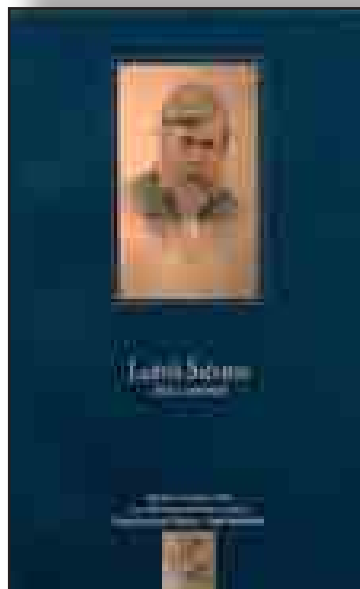
ského zámku Brandýs nad Labem město Brandýs nad Labem – Stará Boleslav ve spolupráci s nakladatelstvím PhDr. Milana Nováka a Národním archivem. Publikace je dílem kolektivu autorů (B. Mader, E. Gregorovičová, P. Mašek, M. Němeček, M. Novák a J. Hyka), kteří české veřejnosti poprvé představili arcivévodovy životní osudy, jeho vědeckou, cestovatelskou a vydavatelskou činnost, zájem o své rodové dědictví Brandýs nad Labem či své statky na Mallorce. Knížka je bohatě ilustrována reprodukcemi víc jak šedesáti archivních dokumentů z Rodinného archivu toskánských Habsburků, dále dobovými fotografiemi Ludvíkových příbuzných a přátel, záběry interiérů i exteriérů arcivévodových sídel v Čechách, na Mallorce a Terstu, či obrázky ze Salvátorových cest a jeho děl, vydávaných pražským nakladatelem Heinrichem Mercym, či slavným lipským Brockhausem, na kterých se podíleli především čeští umělci jako krajinář Bedřich Havránek, Václav Fousek, František Kliment nebo Quido Mánes.

Arcivévodovu pozoruhodnou osobnost lze stručně a výstižně prezentovat jako cestovatele, geografa, přírodovědce, spisovatele, jinými slovy učenice své doby, který za svou práci získal celou řadu mezinárodních ocenění a byl členem významných evropských vědeckých společností.

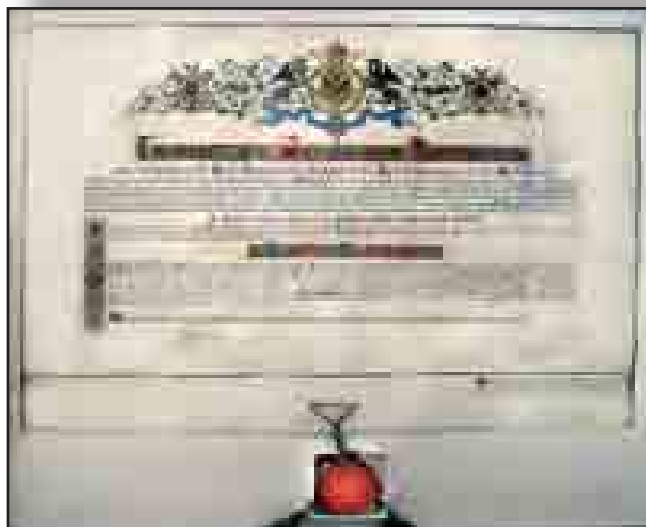
Vlastní expozice navazovala na dvě mezinárodní výstavy o této významné osobnosti, jež se stala pro svou cestovatelskou vášeň spisovatelem Julesi Vernovi inspirací pro hlavní postavu románu „Matyáš Sandorf“ jiným titulem „Nový hrabě Monte Christo“. V roce 1997 připravil Národní archiv z toskánského rodinného archivu u příležitosti 150. výročí Ludvíkova narození jednu výstavu pod názvem „Dall'Adriatico alle Baleari attraverso le Eolie: Arciduca e il Mediterraneo“ - „Od Jadranu na Baleáry přes Liparské ostrovy: Arcivévoda a Středomoří.“ - instalovanou v květnu téhož roku v Itálii přímo na ostrově Lipari. Druhá „Exposició en homenatge a l'arxiduc Lluís Salvador d'Austria“ - „Expozice o osobnosti arcivévody Ludvíka Salvátora Rakouského“, byla o rok později otevřena ve Španělsku v hlavním městě Baleárského souostroví v Palmě de Mallorca. Obě expozice se konaly na místech, která Ludvíkovi přirostla k srdci. Liparským čili Eolským ostrovům, které Ludvík navštívil poprvé v roce 1869, věnoval rozsáhlou osmivazkovou práci, doprovobenou nádhernými rytinami, které podle vlastnoručních Ludvíkových kreseb vyhotovil pražský krajinář a rytec Bedřich Havránek. Mallorca se stala od poloviny 70. let 19. století Ludvíkovým druhým domovem, jeho útočištěm a bez nadsázky malým soukromým královstvím.

Díky arcivévodovu rozsáhlému dílu, čítajícímu desítky prací, které jsou dnes nedílnou součástí brandýské zámecké knihovny, máme povědomost o přírodních poměrech, geografické poloze, povětrnostních podmínkách, flóře, fauně, kultuře, obyvatelích, jejich jazyku a zvycích či historii míst

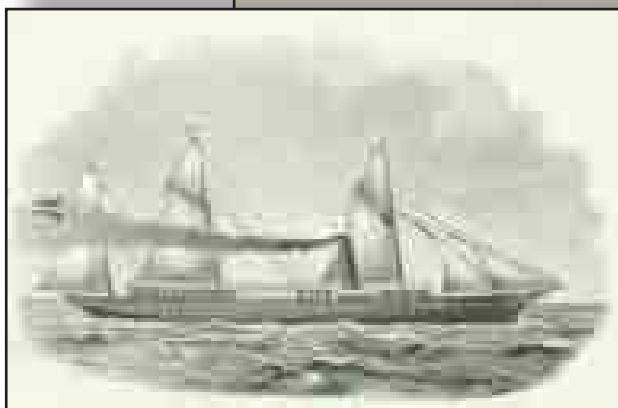
**Obálka publikace o životě a díle Ludvíka Salvátora
vydaná u příležitosti otevření výstavy k 90. výročí
arcivévodova úmrtí na Brandýse v roce 1915.
Výstava se konala na zámku Brandýs nad Labem
ve dnech 15. října - 13. listopadu 2005.**

**Snímek z vernisáže
biografické výstavy
originálních dokumentů
z Rodinného archivu
toskánských Habsburků
uloženého v Národním
archivu v Praze
k osobnosti arcivévodý
Ludvíka Salvátora
Toskánského konané
na zámku Brandýs nad
Labem dne 15. října
2005. Pod snímkem
z vernisáže je záběr
na vystavený exponát
slavnostní listiny
z roku 1867,
kterou císař František
Josef I. udělil Ludvíku
Salvátorovi Řád zlatého
rouna.**

Dopis Ludvíka Salvátora správce panství Brandýs nad Labem z 21. srpna 1876 se záhlavím hotelu „El Capitan“ ve městě Merced City v Kalifornii.

Ludvíkova parní jachta Nixe I. spuštěná na moře v srpnu 1872, s níž se plavil ve vodách celého Středomoří.

a oblastí od Středomoří, přes Jadran a Severní moře, až po Ameriku a Austrálii. Proto není divu, že arcivévodova osobnost a jeho životní osudy jsou stále předmětem bádání historiků či zanicenců. Právě při oslavách životních jubileí se zvedá vlna zájmu o tuto osobu a každý chce přispět novými údaji o životě a díle Ludvíka Salvátora.

Brandýská výstava měla přiblížit nejen arcivévodovu osobnost a jeho životní pouť, ale vybrané exponáty z Rodinného archivu toskánských Habsburků prezentovaly návštěvníkům i význačné členy pobočné toskánské větve habsbursko – lotrinského rodu, jejich vládu v Toskánsku, vazby k vídeňskému habsburskému domu i smutné osudy exulantů v dobách napoleonských válek a sjednocování Itálie, kdy je nepříznivý osud v roce 1859 natrvalo zavál do Rakouska a do Čech. Právě zde si poslední vládnoucí toskánský velkovévoda Leopold II., Ludvíkův otec, zakoupil v roce 1860 panství Brandýs nad Labem, které pak od roku 1870 až do své smrti spravoval Ludvík Salvátor.

Expozice se členila podle obsahu na 6 vitrín a 9 panelů, jejichž tituly samy napovídají o čem vypovídaly vybrané archivní a fotografické dokumenty: I. vitrína: *Ludvík Salvátor – pravnuk císaře Leopolda II.* obsahovala originální archiválie charakterizující vládu Ludvíkova děda Petra Leopolda, od roku 1790 císaře Leopolda II., a jeho nástupce Ferdinanda III. v Toskánsku, oznámení o narození Ludvíka Salvátora, jeho deník a kresbu z cesty po Tripolsku z roku 1873. V II. vitríně: *Rodina arcivévody Ludvíka Salvátora* byly reprodukce rodinných fotografií z toskánského archivu, jež zachycují nejbližší Ludvíkovy příbuzné: portrét matky Marie Antonie, foto starších bratrů Ferdinanda IV. a Karla Salvátora, majitele panství Přerov a Houšťka, malého Ludvíka na společné fotografii (kol. 1860) s matkou, babičkou Marií Saskou, sestrou Luisou, mladším bratrem Janem Nepomukem (později občanským jménem Orth) a vychovateli Piersem a Sforzou. Fotografie byly doplněny originálními dopisy členů rodiny a programy Ludvíkova vzdělání. Další dvě vitríny byly věnovány Ludvíkovu otci Leopoldovi II., poslednímu toskánskému velkovévodovi a majiteli panství Brandýs, jeho vědeckým aktivitám (dokumenty k přípravě edice básní Lorenza Medicejského a k souhrnnému vydání vědeckých prací Galiea Galieiho), a Leopoldovu vztahu k Brandýsu s ukázkami deníků a pamětí, které začal psát v novém sídle po odchodu z Toskánska. V vitrína: *Toskánská zámecká knihovna* byla věnována ukázkám vydaných Ludvíkových děl. V poslední vitríně: *Poslední rozloučení a Ludvíkovy osobní předměty – němi svědkové arcivévodovy životní pouti* byly umístěny jednak doklady k arcivévodově úmrtí na Brandýse, pohřbu a převozu jeho ostatků v roce 1918 do Vídně a jednak Ludvíkovy drobnůstky nalezené v rodinném archivu (např. portrét jeho tragicky zemřelé lásky arcivévodkyně Matyldy).

Na panelech byly instalovány především originální dopisy, reprodukce fotografií, kresby, účty a jiné archiválie dokumentující *Ludvíkovo dětství*; pobyt v Benátkách 1861 – 1863; *Ludvíkovy první cesty* (Helgoland 1865, Dalmácie 1867, Palma, Lipari, Tunisko, Gibraltar, Philadelphia, San Francisco); dále vztahy s císařským arcidomem *Habsburský císařský rod a Ludvík Salvátor* (císařský manželský pár František Josef I. a Alžběta); Ludvíkův vztah k zámku *Ludvík Salvátor a Brandýs* (interiér a exteriér zámku, Wachsmannovy stavební úpravy, návštěvy V. Výborného); další panely byly tématicky zaměřeny na Mallorcu – *Ludvíkův druhý domov* (reprodukce Miramar, Porto Pí, Valldemossa, pobyt ve vile Formiguera, koupě sídla Miramar, nejbližší přátelé Výborný a Vives); stavbu a plavby parních jachet Nixe I. a Nixe II. (reprodukce lodí, stavební nákresy, dopisy kapitána Nixe I. Randicha); na vytvoření monumentálního Ludvíkova díla Baleáry (Ludvíkovy autografické zápisky, vědecká ocenění za dílo Die Balearen); poslední panel, s titulem *Nakladatelské domy*, přibližoval arcivévodu vydavatelskou činnost (Mercy, R. von Waldheim, Reiffenstein a Roesch, Grégr, Brockhaus).

Návštěvník měl proto jedinečnou příležitost si např. prohlédnout originály konceptu ústavy Petra Leopolda pro Toskánsko z roku 1787, projekty vydání sebrané poezie Lorenza Medicejského, včetně faksimile jedné z originálních básní psané přímo rukou il Magnifica, které jsou uloženy v rodinném souboru, a děl Galilea Galieiho. Návštěvníckou pozornost právem vzbuzovaly tři nádherně vypracované pergamenové listiny (Zlaté rouno 1867, jmenování plukovníkem z 1865 a majetníkem pěšího regimentu z 1867), které pro Ludvíka postupně vydal a podepsal sám císař František Josef I., nebo autografy dopisů francouzského egyptologa Champolliona a významného německého přírodovědce Humboltda. Z bohaté rodinné korespondence jmenujeme listy Ludvíkových rodičů Leopolda II. a Marie Antonie, bratrů Ferdinanda IV., Karla Salvátora nebo tajemstvím opředěného Jana Nepomuka Ortha. Spojení s habsburským císařským domem nejlépe dokumentují originální dopisy císaře Františka Josefa I. adresované přímo Ludvíkovi, v nichž se panovník zabíral vzděláním mladého arcivévodu v Praze či mu povoloval jeho cesty.

Byly tu vystaveny i Ludvíkovy první písemné projevy, rukopisy jeho prací, arcivévodovy kresby, dokumenty o jeho pobytu v Benátkách, o cestách na Helgoland, Lipari, Baleáry, či po Tunisku a Spojených státech amerických, nebo doklady k arcivévodovým milovaným jachtám Nixe I. a Nixe II.

V dopisech se nám představili také Ludvíkovi přátelé a spolupracovníci jako kutnohorský rodák Vratislav Výborný, kapitán jeho lodi Randich, Mallorčan Manuel de los Herreros a řada dalších. Na stěnách arkádové chodby brandýského zámku visely originály vzácných rukopisných map a plánů Toskánska a Florencie z 18. století z bohaté kartografické kolekce uložené v toskánském archívním souboru. Celkem bylo vystaveno

na 80 originálních exponátů z Rodinného archivu toskánských Habsburků. Řadu z nich může v kopii návštěvník při prohlídce zámku shlédnout v trvalé expozici.

Výstava byla koncipována tak, aby ukázala vztah všech protagonistů k zámku Brandýs nad Labem. Tímto způsobem splnil Národní archiv v Praze dluh k tomuto půvabnému a historickému místu ve středních Čechách, v němž našli toskáňští Habsburkové útočiště a silné zázemí.

Na okraj prvního svazku druhého vydání Soutpisu poddaných podle víry z roku 1651 Boleslavsko 1 – 2

**Zpracovala Alena Pazderová,
Národní archiv v Praze 2005.**

Jaroslav Šulc

V krátké době po vydání závěrečného svazku edice Soutpisu poddaných podle víry z roku 1651, která odborně i laické veřejnosti v úplnosti zpřístupnila jeden z našich nejčennějších pramenů hromadné evidence obyvatelstva z období raného novověku, přistoupil Národní archiv k přípravě nového vydání již rozebraných dílů. Na sklonku roku 2005 byla nová řada otevřena dvousvazkovým soupisem pro Boleslavský kraj, připraveným péčí Aleny Pazderové.

O úspěšnosti a užitečnosti celého edičního podniku pro český historický výzkum není třeba pochybovat. Soudě dle hodnocení recenzentů nebyl přínos edice znehodnocen ani drobnými nepřesnostmi v určování lokalit nebo nedostatky rejstříků některých dílů, které podnik podobného rozsahu vždy v určité míře provázají.¹ Vděčíme za to především vesměs peč-

¹ *Jednotlivé svazky soupisu byly průběžně recenzovány především v časopise Historická demografie z let 1994 – 2004. Nejčastějším recenzentem byl Eduard Maur.*

livé a svědomité práci všech editorek. Náročnější uživatel by snad mohl i u vědeckopopulární edice požadovat obsáhlejší poznámkový aparát textového či věcného rázu, na druhé straně ale úsporně zvolený aparát urychlil přípravu jednotlivých svazků edice, vydávaných v rychlém sledu v průběhu let 1993 – 2003. Mohl tak být splněn hlavní záměr, totiž nahradit originál pramene, jehož fyzický stav byl dlouhodobě ohrožován velkým zájmem ze strany badatelů.²

Význam Soupisu poddaných podle víry z roku 1651 pro sociální, hospodářské a církevní dějiny, pro historickou demografii či jazykovědu byl pochopitelně dostatečně znám již dlouhou dobu před jeho edičním zpřístupněním.³ Ani dnes, kdy se historická věda pod vlivem změny paradigmatu odklání od strukturálních výzkumů a před prameny hromadné evidence dává přednost svědectvím, jež umožňují ozřejmit strategie a jednání přirozených sociálních útvarů a jednotlivců z perspektivy jich samých, neztrácí soupis na vysoké výpovědní hodnotě. Ukazuje to stálý zájem historiků o jeho využití, který byl od první poloviny 90. let 20. století patrný především na poli výzkumu dějin rodiny a sociálních dějin. Ediční zpřístupnění soupisu tomu vytvořilo vynikající předpoklady. Zkoumání rodinných forem předmoderní společnosti, respektive snaha o nalezení konkrétních vzorů demografického chování vázaných na jisté typy v utváření a vnitřním členění rodiny jako základního článku sociální struktury každé společnosti, u nás v devadesátých letech nabylo na intenzitě.⁴

² K tomu srov. *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Boleslavsko 1.* Ed. Alena Pazderová, Praha 2005, s. 11.

³ K situaci na počátku 70. let 20. století Maur, Eduard. *Problémy demografické struktury Čech v polovině 17. Století. Československý časopis historický* 19, 1971, s. 839–870. *Většího využití se pramen dočkal od přelomu 60./70. let 20. století v historicko-demografickém bádání a ve výzkumu vývoje sociálních struktur. O těchto pracích informují Cerman, Markus – Matušíková, Lenka – Zeithofer; Hermann. Projekt „Sociální struktury v Čechách“.* *Rozbor pramenů s použitím počítače. Archivní časopis* 49, 1999, s. 107–128, 171–190, zde s. 112–119.

⁴ Srov. Horský, Jan. *Studium rodinných struktur v raném novověku v českém prostředí (Přehled bádání za uplynulých 10 let).* In: *Česko-francouzský dialog o dějinách evropské rodiny. Cahiers du CEFRES no. 22.* Praha 2001, s. 33–52; Grulich, Josef. *Historická demografie a dějiny rodiny v Evropě a v České republice po roce 1950. Historická demografie* 26, 2002, s. 123–146; Horský, Jan – Maur, Eduard. *Die Familie, Familienstrukturen und Typologie der Familien in der böhmischen Historiographie. Historická demografie* 17, 1993, s. 7–35.

Prvotním úkolem bylo ověření již dříve předpokládané příslušnosti valné části českých zemí k tzv. severozápadnímu typu utváření rodiny, který byl vedle jiného charakterizován převahou jednodušších typů domácností, relativně vyšším sňatkovým věkem a existencí čelední služby, a to na rozdíl od tzv. typu jihovýchodního, kde naopak měly převládat komplikovanější rodinné struktury a existovala tendence k brzkému uzavírání sňatků. České bádání tak současně získalo možnost přispívat k ověření explanační relevance některých typologií a výkladových modelů, spojovaných v západní historiografii se jmény Petera Lasletta, Michaela Mitterauera, Johna Hajnala nebo Hanse Medicka.⁵ Byly to právě rozbory vybraných lokalit ze Soupisu poddaných podle víry z roku 1651, které se staly podkladem těchto výzkumů. Vedle toho, že český vývoj zařadily z hlediska typologie domácností jednoznačně do západoevropského kontextu, v otázce sňatkového věku potvrdily dřívější zjištění, že Čechy ležely svými hodnotami na půli cesty mezi modely vytvořenými pro „východ“ a „západ“.⁶ S otázkou sňatkového věku také úzce souvisí teoretický model vzorů utváření rodiny zkonstruovaný pro tzv. protoindustriální oblasti Hansem Medicem, který kladl do souvislosti proces protoindustrializace s proměnami rodinných strategií, snižováním sňatkového věku a růstem natality. Také jemu byla v posledních letech opakovaně věnována pozornost. Kromě jiného se přitom projevila možná nebezpečí spojená se zobecňováním zjištění plynoucích jen ze soupisu a z přecenění vypovídací hodnoty tohoto pramene pro zařazení českých zemí do širšího evropského kontextu. Dílčí analýzy totiž již dříve poukázaly na vysoké zastoupení vdaných žen v nízkých věkových skupinách v agrární oblasti úrodného Polabí po skončení třicetileté války. Vysvětlení tohoto jevu nabídl rozsáhlý výzkum sledující vývoj přirozené měny obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století,

⁵ Základní charakteristiku „západního typu“ s odkazy na příslušnou zahraniční literaturu přináší Horský, J. *Studium historického utváření rodiny v 16. až 18. století. Demografie* 38, 1996, s. 165–172. Aktuální výsledky zahraničních výzkumů utváření historické rodiny shrnují Gestrich, Andreas – Krause, Jens-Uwe – Mitterauer, Michael. *Geschichte der Familie*, Stuttgart 2003.

⁶ Většina těchto prací byla publikována od počátku 90. let 20. století ve sborníku *Historická demografie. Na tomto místě není možné podat jejich výčet. Srov. přehledy zmíněné v poznámce 4. Již na přelomu 60. a 70. let položil základy zkoumání vazeb demografického chování na typologii utváření rodiny svými výzkumy komorních velkostatků Eduard Maur. Srov. Maur, Eduard. Populační vývoj českých komorních panství po válce třicetileté. *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica* 3, *Studia Historica VIII.*, 1972, s. 9–80.*

z něhož vyšlo najevo že populační růst zemědělských oblastí po roce 1650 byl především důsledkem vyšší míry válečné devastace.⁷ Na data soupisů byla aplikována také teorie tzv. „ekotypů“ Michaela Mitterauera, která rovněž vycházela z předpokladu korelace demografického chování a ekonomických makrostruktur. Testována byla především vazba různých ekotypů na zastoupení a skladbu selské čeledi a i v našich poměrech byla shledána relevantním a užitečným modelem, třebaže, jak bylo konstatováno, v praxi se jen zřídkakdy setkáváme s čistými typy.⁸ Posledně zmíněná studie vznikla v rámci mezinárodního projektu „Soziale Strukturen in Böhmen“, realizovaného v průběhu 90. let na bázi společného výzkumu českých, rakouských, německých a anglických historiků. Projekt si kladl za cíl na srovnávacím základě zmapovat problematiku vývoje venkovských sociálních struktur zkoumaných prostřednictvím lokálních sond, které měly postihnout specifika hospodářského a sociálního vývoje různých oblastí Čech. Autoři studií vycházeli jednak z jednotného souboru pramenů, tvořeného Berní rulou, Tereziánským katastrem a Soupisem poddaných podle víry z roku 1651, kombinovaného v rámci lokálních a tematicky úžeji vymezených studií také prameny místní proveniencie. V rámci projektu tak mohla být problematika vývoje rodinných struktur zasazena do širšího kontextu ekonomického a sociálního vývoje příslušných oblastí a zkoumání byla podrobena další kritéria, jež ovlivňovala vzory utváření rodiny a demografického chování (např. dědická praxe).⁹

⁷ Dokoupil, Lumír – Fialová, Ludmila – Maur, Eduard – Nesládková, Ludmila. *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*. Praha 1999, hlavně s. 107–113.

⁸ Tento výzkum provedl Maur, E. *Čeďed' a tovaryši v Čechách v soupisu podle víry z roku 1651*. *Historická demografie* 23, 1999, s. 98–100. K „ekotypům“ také Horský, Jan – Sedláčková, Iva – Seligová, Markéta. *Ein einheitliches „Altes demographisches Regime“ oder die Bindung eines demographischen Verhaltens zu „Ökotypen“*. *Historická demografie* 20, 1996, s. 57–91.

⁹ Výsledky projektu jsou představeny ve sborníku Cerman, Markus – Zeitlhofer, Hermann (Hg.). *Soziale Strukturen in Böhmen. Ein regionaler Vergleich von Wirtschaft und Gesellschaft in Guts herrschaften 16.–19. Jahrhundert*, Wien – München 2002; dále Cerman, Markus – Maur, Eduard. *Proměny vesnických sociálních struktur v Čechách 1650–1750*. *Český časopis historický* 98, 2000, s. 737–774; Cerman, M. – Luft, R. (Hg.). *Untertanen, Herrschaft und Staat in Böhmen und im „Alten Reich“*. *Sozialgeschichtliche Studien zur Frühen Neuzeit*, München 2005; kriticky výsledky projektu v recenzi reflektoval Jan Horský v *Historické demografii* 26, 2002, s. 201–210.

Potenciál soupisu nebyl uvedenými pracemi samozřejmě zdaleka vyčerpán. Z hlediska studia rozličných kritérií, která působila na utváření rodinných struktur a vzorů či strategií demografického chování bude i nadále třeba lokálních sond, realizovaných pokud možno v kombinaci s dalšími dostupnými zdroji poznání. Vedle toho pramen přináší vhodný materiál také pro další závažné otázky sociálních dějin raného novověku, ať už se jedná o problematiku účasti rozličných sociálních kategorií obyvatelstva na různých typech čelední služby, problematiku migrací, postavení ženy a dítěte v hierarchii hospodářských a sociálních vztahů, etnickou skladbu obyvatelstva, stav farní sítě po skončení třicetileté války, vazby náboženské identity obyvatelstva ve vztahu k jeho ekonomickému, sociálnímu a rodinnému statutu nebo též např. v poměru k prostorové hierarchii (působení centrálních míst) a specifikům historického vývoje (jako vysvětlení koncentrace nekatolíků na některých panstvích), případně též vliv rekatolizace na mentalitu různých vrstev obyvatelstva (rozbor křesťanských jmen dětí). Pozornost by se rovněž měla soustředit na lepší poznání pozice podruhů a osob na výměnku v životě příslušných kolektivů a jejich účasti na rodinných strukturách, na řadě míst se nabízí možnost studia rodinné skladby židovské menšiny. Je nesporné, že vydání všech svazků soupisu vytvořilo velmi vhodné podmínky pro uplatnění komparativního přístupu. Stejně tak ale nelze pochybovat o tom, že tyto možnosti by ještě více prohloubilo případné vydání celé edice na elektronickém nosiči v takové podobě, která by uživatelům umožňovala hromadné zpracování dat soupisu a statistické vyhodnocení bez nutnosti časově i jinak náročného mechanického přepisu dat. Vzhledem k tomu, že edice byla zpracovávána za pomoci výpočetní techniky a Národní archiv disponuje daty soupisu uloženými na elektronických nosičích, elektronické vydání by nebylo patrně nijak zvlášť technicky ani finančně náročným počinem a stalo by se jistě cenným a vítaným završením celého edičního podniku.

Zhodnocení svazků pro Boleslavský kraj již před časem provedl Eduard Maur.¹⁰ Lze jen souhlasit, že soupis je vybaven informačně hodnotnou předmluvou, která oproti prvnímu vydání doznala jen dílčích úprav.¹¹ Pozornosti by neměla uniknout změna v identifikaci lokalit, které již nejsou určovány podle statistického lexikonu obcí z roku 1982, ale podle aktuálnějšího lexikonu z roku 1992, případně též podle Retrospektivního

¹⁰ *Recenze byla publikována v Historické demografii 19, 1995, na s. 229–231.*

¹¹ *Drobné opravy se týkají např. uložení pramene v Národním archivu (s. 4), data vydání patentu českých místodržících, který nařizoval vyhotovení soupisu (s. 3) nebo užití názvů některých lokalit (porůznu).*

lexikonu obcí ČSSR 1850–1970 a některých starších místopisných příruček.¹² Tím se dostáváme k patrně nejvýraznější inovaci reedice soupisu pro Boleslavsko, jíž jsou práce na rejstříku míst. Ten byl doplněn o lokality obsažené v textu soupisu, jež v rejstříku prvního vydání scházely, což se na první pohled projevilo např. u evidence dvorů, ale i jinde. Rejstřík byl rovněž obohacen o řadu vsí, které v prvním vydání zůstaly neidentifikovány, a to v těch případech, kdy pramen jako sídelní jednotku neuvádí ves, ale rychtu zahrnující několik sídlišť. U řady míst se v rejstříku objevují další varianty v názvu sídlišť.¹³ Uživatelé soupisu jistě ocení možnost rozlišení vsí náležejících k jednotlivým rychtám u rozsáhlého panství Hrubý Rohozec a Semily nebo výčet sídlišť náležejících k panství Březno, kde určení vsí v originále soupisu rovněž schází.¹⁴ Podobně vstřícným krokem vůči badatelům je nová podoba obsahu edice na konci druhého svazku, který umožňuje rychlou orientaci.¹⁵ Laická veřejnost pak má možnost seznámit se v nově připojených fotografických reprodukcích se strukturou zápisů v originálu pramene.¹⁶ Nakonec bych zmínil rovněž nově připojený anglický překlad úvodní studie a poznámkového aparátu, který usnadní práci s edicí těm zahraničním uživatelům, kteří neovládají český nebo německý jazyk.¹⁷

¹² *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Boleslavsko I. Ed. Alena Pazderová, Praha 2005, s. 12.*

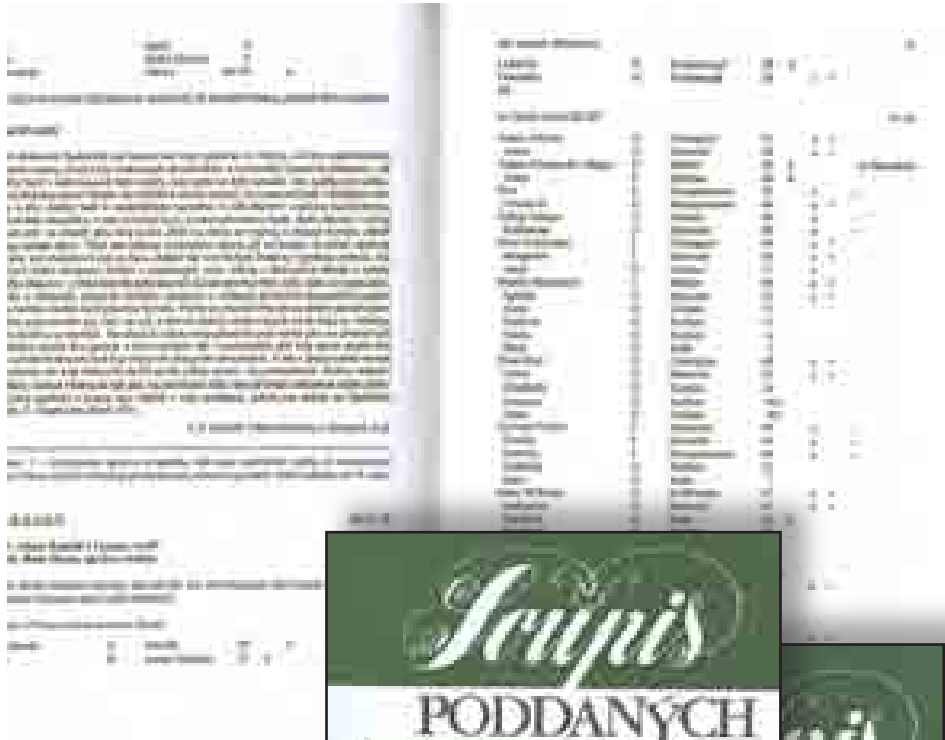
¹³ *Tamtéž, s. 715–734.*

¹⁴ *Tamtéž, s. 535–593, 37–40.*

¹⁵ *Tamtéž, s. 737.*

¹⁶ *Tamtéž, s. 737.*

¹⁷ *Tamtéž, s. 738–739.*

*Soupis poddaných
podle víry z roku 1651,
Boleslavsko, 2 svazky.
Publikace je součástí
souborné systematické řady.*

Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793, I–V, edice pramene, Národní archiv Praha, 2002–2005

Karel Koucký

V minulém roce 2005 jsme měli možnost seznámit se s předposledním svazkem edice Soupisu židovských rodin v Čechách z roku 1793. Tento svazek navazuje na čtyři předchozí, které vycházely nákladem tehdy Státního ústředního archivu v rozmezí let 2002–2004. Následně připojuji stručný přehled jednotlivých svazků s datem jejich publikování, v nich zpracovaných krajů, společně s jejich editory.

- Svazek 1. (2002)
Loketský kraj (J. Boháček)
Boleslavský kraj (J. Hálek, K. Kučerová)
Budějovický kraj (V. Mádlová)
- Svazek 2. (2003)
Kouřimský kraj (M. Jiřinec, M. Řezníček)
Bydžovský kraj (Z. Vácha)
Litoměřický kraj (J. Boňková)
- Svazek 3. (2003)
Prácheňský kraj (J. Marek, K. Skalický, I. Veselá)
Berounský kraj (J. Hálek, K. Kučerová)
Táborský kraj (M. Švadlenová)
- Svazek 4. (2004)
Chrudimský kraj (M. Holý)
Plzeňský kraj (M. Wasková, J. Boháček)
Žatecký kraj (J. Boháček, V. Mádlová)
Hradecký kraj (M. Holý, R. Sádlová, M. Štěpánová)
- Svazek 5. (2005)
Čáslavský kraj (M. Holá, R. Sádlová)
Klatovský kraj (I. Ebelová, R. Sádlová)
Rakovnický kraj (M. Řezníček)

Poslední, v pořadí šestý plánovaný svazek bude věnován soupisu židovských rodin v Pražských městech, součástí bude i podrobné resumé v německém jazyce, generální rejstříky (jmenné i místní), ilustrativní mapky a nezbytná errata.

Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793 je jedním segmentem z rozsáhlého fondu Soupisů židů, který je deponován v Národním archivu. Kromě některých menších skupin písemností nebo jednotlivin tvoří zmíněný fond (sbírku) dalších 5 velkých soupisů z let 1724 (1723), 1729, 1783, 1799 a 1811. První dva, vyhotovené tzv. židovskou komisí, měly původně posloužit jako podklad k chystané redukci židovského obyvatelstva v zemi. Soupisy z 2. poloviny 18. století, respektive z počátku století 19. vzešly z činnosti českého gubernia, v tomto případě byl zohledněn především účel daňový než restriktive populační.

Soupisy židů představují v každém směru významný pramen ke studiu sociálních a hospodářských poměrů i postavení různých vrstev židovského obyvatelstva na území Čech v 18. a na počátku 19. století. Tyto materiály obsahující hromadné údaje vybízí k provádění statistických operací demografického studia, komplexní plošné podchycení židovského etnika činí z tohoto pramene vytěžitelný dokument židovské genealogie. V neposlední řadě zde máme k dispozici užitečný pramen, na základě jehož rozboru lze sledovat vývoj přístupů a jejich změn státní moci k určité skupině obyvatelstva v čase.¹

Edice Soupisu židovských rodin z roku 1793 se zdárně chopili studenti oboru archivnictví a PVH na FF UK. Vůdčím motivem projektu bylo osvojení si ediční práce s vybraným typem pramene a jeho následně zpřístupnění formou publikace. Zmíněný Soupis z 1793 byl z fondu vybrán na základě zhodnocení několika podstatných kritérií. Předně se jedná o jediný pramen svého druhu kompletně dochovaný pro všech 16 krajů, zároveň jako první z uvedených soupisů zmiňuje židovská jména korespondující s údaji obsaženými v soudobých matrikách, což z něho činí zásadní pomůcku genealogického studia, a oproti starším seznamům je charakterizován jednodušší strukturou, která zpracování jednoznačně usnadňovala.

Z úvodního stručného přehledu je patrné, že každý z edičních dílů je sestaven z několika (ze tří, v jednom případě ze čtyř) částí odpovídajícím jednotlivým krajům. Tyto části byly zpracovány podle rámcových pravidel,

¹ *Souhrnné informace o vzniku a významu tohoto fondu podává v předmluvě k vlastnímu inventáři A. Křepelková; Křepelková, Anita. Soupisy židů (HBS) 1724 (1723) – 1811. Inventář, Praha 1965.*

kteří autoři definovali na počátku s platností pro celou edici. Společným jmenovatelem tištěných výstupů je shodná struktura a sled oddílů (kapitol). V každém soupise nalezneme úvod, vlastní seznam židovských rodin, závěrečný sumář v tabulkovém provedení, osobní a místní rejstřík, seznam pramenů a literatury, seznam zkratk a obrazové přílohy. Náplní úvodní kapitoly jsou zpravidla informace o podobě formuláře rozesílaného guberniem (obsahuje kolonky, které ve vyplněné formě nalezneme v Soupise, tj. jméno panství nebo statku, jméno vsi, jméno židovské rodiny s dětmi s označením pořadí narození, jména svobodných židů mužského nebo ženského pohlaví, pod čí ochranu patří, zda vlastní nebo má v držbě usedlost a konečně způsob obživy), stručná analýza údajů obsažených v Soupise,² ediční poznámka, zhodnocení pramene apod. Obrazové přílohy se omezují výlučně na reprodukci jedné strany originálu Seznamu a závěrečného sumáře. Posloupnost vydávání Soupisů k jednotlivým krajům nerespektuje původní uspořádání v archivním fondu, jako hlavní faktor zde působila momentální připravenost svazků k publikaci.

Ještě než se zmíníme o některých momentech, které stojí v rámci této edice za zamyšlením, je třeba na prvním místě ocenit myšlenku i samotnou realizaci celého edičního projektu. Díky pracovnímu úsilí několika jednotlivců nám byl zpřístupněn badatelsky velmi vyčerpávací pramen, jenž s určitostí v budoucnu přispěje k rozvoji odborného poznání dějin židovského etnika v Čechách na sklonku raného novověku,³ stejně jako splní očekávanou funkci relevantní náhrady za původní listový materiál, jenž je s narůstající tendencí vystaven negativním vlivům fyzického používání. K pojetí edice jako celku nemůžeme mít zásadnější výhrady. Z „řemeslného“ hlediska je edice velice kvalitně zvládnutá. Kromě několika drobností formálního charakteru (příležitostné vkládání poznámkových odkazů před nebo za interpunkční znaménko bez zjevného pravidla, dělení úvodní kapitoly na oddíly s vlastním názvem, aniž by byly tyto názvy zmíněny v obsahu) se lze po-

² V některých případech pojetí tohoto rozboru vytváří vhodný předpoklad pro další odbornou studii, stejně jako inspiraci k dalšímu studiu zájemcům z řad historiků; viz zpracování Bydžovského kraje Z. Váchou (II. svazek edice).

³ Zběžný pohled na dosud publikované práce k danému tématu jasně dokumentuje stav směřování soudobého historického zájmu. Logicky „nepřitažlivější“ oblasti jsou zde dějiny židovského etnika v období 2. světové války, případně formování sionistického hnutí z přelomu 19. a 20. století. Silně zastoupenou složkou jsou rovněž tématikové studie s regionálním zaměřením. Analytických studií mapujících komplexní dějiny židů v Čechách již není tolik, práce s tematikou raného novověku bývají pak spíše výjimkou.

zastavit pouze u pravidelného výskytu úvodních souhrnných textů v rámci každého ze Soupisů krajů, respektive u jejich obsahového sdělení. Když budeme postupně procházet všechny úvodní odstavce, jistě narazíme na řadu sdělení k vlastnímu soupisu i k historii vzniku pramene, které naše znalosti rozšíří, na druhou stranu stejně tak v mnoha bodech se budou tyto informace shodovat, a troufám si říci, že těch druhých aspektů bude více. Teprve z předmluvy ke čtvrtému svazku je patrné, že opakování samostatného úvodu není náhodnou záležitostí, nýbrž cíleným záměrem. Protože jedním z účelů zpracování edice bylo i akcentování didaktického hlediska, studenti měli za úkol pojmout edici v komplexním záběru. Součástí tohoto záměru byla i zmiňovaná úvodní kapitola, se souhrnným kompendiem základních údajů společným všem krajům, kde by si editoři vyzkoušeli komplexní historické zpracování tématu. Zde měla být zároveň naznačena některá specifika sledovaného pramene i příslušné oblasti. Snad by bylo vhodné upozornit na tento moment již v samém počátku edice, přinejmenším bychom potom nemuseli marnit čas přemítáním, co vedlo autory k podobnému přístupu. Předpoklad výskytu konkrétních specifik jednotlivých krajů se v konečném výsledku ukázal jako oprávněný, nešťastný způsob vyjádření ovšem těmito regionálním odlišnostem neumožnil vyniknout. Neustálé opakování známých skutečností může negativně ovlivnit vnímání edice jako celku, což by bylo s ohledem na dosaženou kvalitu edičního zpracování jistě škoda. Je otázkou, zda by jedna souhrnná kapitola v úvodu každého svazku edice, která by agregovala získané informace a upozorňovala na případné odchylky, nevyřešila výše nastíněné problémy.

Na závěr bych si dovilil ve vztahu k této edici vznést k diskuzi jeden námět. Jelikož v tomto případě pracujeme s údaji hromadné povahy, které lze vyhodnocovat pomocí statistických metod, jistě by nebylo od věci v budoucnu uvažovat o zpřístupnění tohoto pramene také v elektronické podobě. Elektronický dokument díky své povaze nabízí řadu výhod, které by s určitostí posunuly naše možnosti zpracování a využívání recenzovaného Soupisu.

Československo-francouzské vztahy v diplomatických jednáních 1940-1945

Vydal Historický ústav Akademie věd ČR
a Státní ústřední archiv v Praze.
Praha, Karolinum 2005, 648 s.
Ed. Jan Němeček, Helena Nováčková,
Ivan Šťovíček, Jan Kuklík.

Jaroslav Pažout

Na počátku loňského roku byla za podpory Grantové agentury ČR vydána ve spolupráci Národního archivu (uváděn ještě původní název Státní ústřední archiv v Praze) a Historického ústavu AV ČR edice dokumentů, která si klade za cíl zdokumentovat vztahy mezi československou a francouzskou exilovou reprezentací od porážky Francie v červnu 1940 do konce druhé světové války. Autorský kolektiv, tvořený Janem Němečkem z Historického ústavu AV ČR, Helenou Nováčkovou a Ivanem Šťovíčkem z Národního archivu a Janem Kuklíkem z Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, jejím vydáním navázal na ediční podnik zaštitěný Ústavem mezinárodních vztahů Dokumenty československé zahraniční politiky, konkrétně na řadu B vztahující se k období druhé světové války.¹ Práce představuje plnohodnotný

¹ V této řadě byl dosud publikován svazek B/1: *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939 – 1940*. Ed. Jan Němeček, Jan Kuklík, Helena Nováčková, Ivan Šťovíček. Praha, Karolinum 2002, a příloha k tomuto svazku *Zápisy ze zasedání Československého národního výboru 1939 – 1940*. Ed. Jan Kuklík, Jan Němeček, Helena Nováčková, Ivan Šťovíček. Praha, Karolinum 1999.

pendant k předchozím edicím zaměřeným na československo-polské² a československo-sovětské vztahy v době války.³ Dané téma je v ní zpracováno podstatně podrobněji než ve výběrové edici dokumentů Pavla Petrufa *Politické vztahy mezi Francúzskom a Československom a Francúzskom a Slovenskom (1939 – 1948)*,⁴ jejíž časový i tematický záběr je, jak již z názvu vyplývá, širší.

Úvodní historická studie napsaná Janem Němečkem seznamuje čtenáře s problematikou vztahů mezi československým a francouzským zahraničním odbojem, které byly vedeny a do značné míry i personifikovány Edvardem Benešem a Charlesem de Gaullem. Soubor 328 publikovaných dokumentů pak umožňuje často detailně nahlédnout na jednotlivé etapy vývoje těchto vztahů. Podrobně jsou zmapována např. jednání o francouzském odpuštění Mnichovské dohody nebo vzájemné snahy o obnovení předválečných spojeneckých svazků a o úpravě

² *Československo-polská jednání o vytvoření konfederace 1939–1944. 4 díly. Ed. Ivan Štoviček a Jaroslav Valenta. Praha, Historický ústav AV ČR 1994; Czechoslovak-Polish Negotiations of the Establishment of Confederation and Alliance 1939–1944. Ed. Ivan Štoviček a Jaroslav Valenta. Praha, Karolinum 1995.*

³ *Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939–1945. Dokumenty. 2 díly. Ed. Jan Němeček, Helena Nováčková, Ivan Štoviček, Miroslav Tejchman. Praha, Státní ústřední archiv v Praze 1998 a 1999.*

⁴ *Petruf, Pavel. Politické vztahy mezi Francúzskom a Československom a Francúzskom a Slovenskom (1939–1948). Výber z dokumentov. Martin, Matica Slovenská 2003.*

vztahů obou států po skončení války. Zajímavá je ovšem též československá reflexe vnitřního složení francouzského odboje, jeho úsilí o dosažení mezinárodního uznání a vztahů se spojení v protifašistické koalici. Mimo poměru k USA, Velké Británii a Sovětskému svazu jsou v některých publikovaných dokumentech podchyceny též komplikované vztahy Svobodné Francie s polskou exilovou vládou, které byly z československé strany pozorně sledovány např. v souvislosti s polským postojem k francouzskému odzúžení Mnichovské dohody. Řada dokumentů se dotýká i nepříliš známého tématu působení československých představitelů ve prospěch Čechů a Slováků nacházejících se na území jižní části Francie, kterou ovládal do roku 1942, kdy byla obsazena nacistickým Německem, vichistický režim.

Publikované dokumenty byly vybrány na základě rozsáhlého výzkumu provedeného především v archivech nacházejících se na území České republiky. Jsou uloženy ve fondech Archivu Ministerstva zahraničních věcí, Národního archivu, v tzv. Benešově archivu, který byl do roku 1990 uložen v Archivu marxismu-leninismu ÚV KSČ a v současnosti se nachází v péči Masarykova ústavu - Archivu Akademie věd ČR, ve Vojenském historickém archivu, v Archivu Národního muzea atd. Pokud jde o archiválie uložené v Národním archivu, byly využity především fondy bývalého tzv. Studijního ústavu Ministerstva vnitra,⁵ konkrétně fond Hubert Ripka, na jehož pořádkání v současnosti pracuje jeden ze spoluautorů edice Ivan Šťovíček, a dále fondů Státní rada Londýn a Ministerstvo vnitra Londýn, stranou pozornosti nezůstal ani fond Předsednictvo ministerské rady – Londýn. Edice vychází v první řadě z dokumentů československé provenience, doplňková rešerše však byla provedena též v některých zahraničních archivech. Za zmínku stojí především využití materiálů z archivu francouzského ministerstva zahraničních věcí (Archives du Ministère des Affaires Étrangères), které přinášejí zajímavý pohled na problematiku československo-francouzských vztahů z francouzské strany. Pro komentáře k editovaným dokumentům byl využit i výzkum provedený v amerických, britských a slovenských archivech.

⁵ Ke studijnímu ústavu viz článek Jana Frolíka *Osud fondů Studijního ústavu MV. Archivní časopis 44, 1994, s. 4–7.*

Dokumenty jsou opatřeny pečlivě vypracovaným poznámkovým aparátem. Kromě již zmiňovaného historického úvodu jsou součástí práce ediční úvod, poznámka o literatuře k tématu, seznam publikovaných dokumentů a jejich anglické náhradní a záhlavní registry. Cenný již sám o sobě je bezesporu podrobný osobní rejstřík. Celkově edice představuje významný přínos ke studiu mezinárodních vztahů československého zahraničního odboje v době druhé světové války, zásadním způsobem ovšem též doplňuje povědomí českého čtenáře o problematice francouzské gaullistické rezistence.

56

1947, 17. dubna, Praha /

Žádám se včetně manželky Jarmyiny vstoupit do Zjednotěného sdružení zemědělců (ZSJZ) okresu Čáslavského (okres) dne 17. dubna 1947, když byl zřízen vstoupit do zemědělského sdružení v obci Čáslav.

Zemědělské družstevnictví okresu Čáslavského dne 17. dubna 1947.

Prohlášení

Prohláším, že jsem vstoupil do Zjednotěného sdružení zemědělců (ZSJZ) okresu Čáslavského (okres) dne 17. dubna 1947, když byl zřízen vstoupit do zemědělského sdružení v obci Čáslav.

Prohláším, že jsem vstoupil do Zjednotěného sdružení zemědělců (ZSJZ) okresu Čáslavského (okres) dne 17. dubna 1947, když byl zřízen vstoupit do zemědělského sdružení v obci Čáslav.

Prohláším, že jsem vstoupil do Zjednotěného sdružení zemědělců (ZSJZ) okresu Čáslavského (okres) dne 17. dubna 1947, když byl zřízen vstoupit do zemědělského sdružení v obci Čáslav.

Seznam členů družstevnictví v obci Čáslav

Ing. Havel	—	zemědělský inženýr
Ing. Mach	—	zemědělský inženýr
Ing. Pátek	—	zemědělský inženýr
Dr. Štábl	—	zemědělský inženýr
Dr. Dvořák	—	zemědělský inženýr
Dr. Štábl	—	zemědělský inženýr

Podpis

Václav Vojtěch

1. Vstoupil jsem do Zjednotěného sdružení zemědělců (ZSJZ) okresu Čáslavského (okres) dne 17. dubna 1947, když byl zřízen vstoupit do zemědělského sdružení v obci Čáslav.

Edice JZD

Jiřina Juněcová

- **Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Podmínky pro vznik JZD – 1945. Připravila Jana Pšeničková. Praha, Státní ústřední archiv 2003, 290 s.**
- **Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Podmínky pro vznik JZD – 1946. Připravila Jana Pšeničková. Praha, Státní ústřední archiv 2004, 374 s.**
- **Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Podmínky pro vznik JZD – 1947. Připravila Jana Pšeničková. Praha, Národní archiv 2005, 382 s.**
- **Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Vznik JZD 1948–1949. Připravily Jana Pšeničková a Jiřina Juněcová. Praha, Státní ústřední archiv 1995, 211 s.**
- **Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Vznik JZD 1950. Připravila Jana Pšeničková. Praha, Státní ústřední archiv 1998, 219 s.**
- **Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Vznik JZD 1951. Připravila Jana Pšeničková. Praha, Státní ústřední archiv 1999, 246 s.**
- **Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Vznik JZD 1952. Připravila Jana Pšeničková. Praha, Státní ústřední archiv 2000, 322 s.**
- **Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Vznik JZD 1953. Praha, Státní ústřední archiv 2002, 310 s.**

Edice dokumentů Státního ústředního archivu a současného Národního archivu v Praze, jejímž záměrem bylo pokrýt a zmapovat původně československé a posléze české družstevnictví od vzniku samostatného státu do roku 1960, začala vycházet v roce 1995. Dosud vydané svazky uvedené edice zahrnují vývoj československého zemědělství od roku 1945, zemědělského družstevnictví a posléze JZD od jejich vzniku do roku 1953 v českých zemích a okrajově zachycují situaci i na Slovensku.

Obsahují doklady centrální povahy zobrazující zakládání jednotných zemědělských družstev u nás, nedůvěru zemědělců ke vznikajícím družstvům, represí ze strany státu, zvýhodňování členů JZD, přidělování strojů a hnojiv JZD, rozšiřování půdního fondu o půdu ze zkonfiskovaných velkostatků a pozemkového majetku z revize I. pozemkové reformy a celkový přechod v zemědělství od malovýroby k velkovýrobě. Výběr dokumentů edice je omezen pouze na písemnosti uložené ve fondech Národního archivu (Státního ústředního archivu), které nebyly ve většině případů dosud publikovány. Písemný materiál je řazen v jednotlivých svazcích edice chronologicky za sebou, otištěný v nezkráceném znění. Byly vypuštěny pasáže, které přímo nesouvisely s tématem sborníku, nebo se opakovaly, anebo byly již uveřejněny v tisku. V některých případech autorka upustila od přetiskování příloh nebo částí dokumentu, což také důsledně označila v textu tečkami nebo poznámkami.

Každý dokument byl opatřen pořadovým číslem a záhlavním registrem, datem a místem vzniku písemnosti, uvedením jejího typu, údaji o původci a adresátovi a stručnou charakteristikou obsahu dokladu. U každého spisu je poznamenán ve zkratce pramen, a to místo uložení, značka fondu, úložná jednotka a způsob vyhotovení dokumentu, tj. zda jde o originál, koncept, kopii, průklep, prvopis nebo kopii strojopisu, rukopis, rozmnožený strojopis, cyklostyl atd. Pomocný aparát edice se omezuje pouze na nezbytné archeografické údaje týkající se přímo určitého dokumentu. Věcné poznámky byly uvedeny, pokud si je vyžádalo znění dokumentu a jestliže bylo zapotřebí upozornit na některé věcné souvislosti. Všechny svazky zmíněné ediční řady jsou opatřeny vlastním seznamem zkratk, seznamem dokumentů, samostatným rejstříkem věcným, osobním a zeměpisným.

Prvním svazkem ediční řady dokumentů Státního ústředního archivu v Praze týkající se zemědělského družstevnictví je díl, který byl vydán v roce 2003. Zmíněný svazek zahrnuje písemnosti z roku 1945, které pojednávají o poměrech na českém venkově po ukončení druhé světové války, o přípravě a prosazování nové pozemkové reformy, o přidělování zkonfiskované zemědělské půdy, o osídlovací akci, návrzích na reorganizaci stávajících družstev, vybudování nového družstevnictví, organizování společných prací rolníků při žních a zobrazující výstavbu státních a družstevních strojních stanic a vytváření podmínek pro zakládání jednotných zemědělských družstev u nás.

Druhým dílem edice dokumentů ke kolektivizaci zemědělství uveřejněným v roce 2004 je svazek obsahující doklady z roku 1946 k probíhajícímu zakládání družstev nového typu, jako byla zemědělská družstva pro společné obhospodařování půdy, strojní družstva, elektrárenská družstva,

pokračovalo se v soutěžním hnutí, plánování, schválení dvouletého hospodářského plánu. V tomto období došlo ke zvýšené činnosti jednotlivých politických stran, a to především u KSČ. Značnou úlohu sehrály také místní a okresní rolnické komise a národní výbory. Uskutečňování nových trendů v zemědělství napomáhalo tehdy také přijímání nových zákonů a vládních nařízení.

V roce 2005 vyšel další svazek této edice dokumentů v pořadí jako čtvrtý, který pojednává o zemědělském družstevnictví roku 1947. Tehdy nadále pokračoval zápas o budoucí charakter zemědělské politiky v československém státě, 4. dubna téhož roku došlo k vyhlášení Hradeckého programu a návrhy šesti zemědělských zákonů byly předloženy k veřejné diskuzi. Doklady v tomto dílu zmíněné edice odrážejí veškeré události uvedeného roku.

Svazek edice dokumentů k zemědělskému družstevnictví obsahující doklady z let 1948–1949, byl uveřejněn v roce 1995. Zabývá se počáteční etapou kolektivizace zemědělství v českých zemích po únorových událostech roku 1948, kdy vládnoucí komunistická strana prosazovala mocenskými prostředky své pojetí tehdejší zemědělské politiky. Edice věnuje pozornost proto připomínkám předsednictva vlády a dalších institucí k návrhu zákona o jednotných zemědělských družstvech.

Další díl ediční řady vydaný roku 1998 obsahuje písemnosti z roku 1950, které se týkají zemědělského družstevnictví a které postihují zesílený tlak na rolníky, zneužívání moci a uplatňování metod manipulace ze strany KSČ a státního aparátu. Při přechodu zemědělské malovýroby na velkovýrobu v jednotných zemědělských družstvech a státních statcích byly často uplatňovány různé typy represí, ale také metody zvýhodňování velkovýroby.

Písemnosti v edici se snaží objektivně postihnout určité rysy dobrovolnosti při vstupu jednotlivců do JZD nebo přeměnu zemědělského družstva jiného typu na jednotné zemědělské družstvo, přechod JZD nižšího typu na vyšší, případně zrušení již existující družstva nebo výstup zemědělců z jednotného zemědělského družstva. Písemný materiál zařazený do tohoto svazku edice má různou vypovídací hodnotu, ale přesto odráží konkrétní jevy a rysy zmíněného období.

Svazek edice vydaný v roce 1999 zahrnuje písemnosti, které dokumentují vývoj a budování struktury jednotných zemědělských družstev v roce 1951. Písemný materiál zařazený do tohoto svazku věnuje pozornost rozvoji JZD, mechanizaci zemědělství, dalšímu tzv. zatlačování kapitalistických živlů na vesnici a snahám ze strany státu o získávání rolníků pro vstup do JZD.

Budování a dalšímu upevňování jednotných zemědělských družstev v roce 1952 je zasvěcen svazek ediční řady dokumentů k zemědělskému družstevnictví, který vyšel v roce 2000 a navazuje tak přímo na předchozí svazky uvedené ediční řady.

Vývojem JZD a jejich činností v roce 1953 se zabývá díl ediční řady, který byl uveřejněn roku 2002. Doklady v tomto svazku zobrazují události, které se týkaly dokončení počátečních fází ve vývoji jednotných zemědělských družstev. Dále líčí přípravy na I. celostátní sjezd družstevníků, posjezdové kampaně strany a vlády za upevňování a rozvoj JZD, informační zprávy o situaci na venkově a náladě obyvatelstva v ČSR.

Tento poslední vydaný svazek ediční řady k zemědělskému družstevnictví vlastně završil období 1945–1953, kdy se projevila celá řada změn v československém zemědělství. Byla provedena reorganizace stávajících družstev a jejich přeměna na typ nových družstev, revize pozemkové reformy, na jejímž základě byla zkonfiskována zemědělská půda velkostatků, vytvořily se podmínky pro zakládání přípravných výborů JZD, stále více vzrůstala nedůvěra a obavy rolníků vůči rostoucímu tlaku KSČ a zneužívání moci a represím státu při prosazování kolektivizace v zemědělství. Ve zmíněném období došlo v tehdejší zemědělství k přechodu od malovýroby k velkovýrobě.

Písemnosti obsažené v jednotlivých dílech uvedené ediční řady dokumentů k zemědělskému družstevnictví, v naprosté většině dosud nepublikované, postihují všechny konkrétní jevy a rysy v zemědělství, které se projevily v českých zemích a částečně také na Slovensku v období 1945–1953. Představují proto velmi cenný pramen pro studium dějin našeho zemědělství a družstevnictví v letech 1945–1953, a to jak pro profesní historiky, tak pro všechny vážné badatele, kteří se zabývají uvedenou problematikou. Proto je možné jedině uvítat záměr autorky v dalším pokračování ediční řady k zemědělskému družstevnictví, která jistě přinese značný přínos pro poznání dějin našeho zemědělství i v následujícím období.

Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech

Karolína Šimůnková

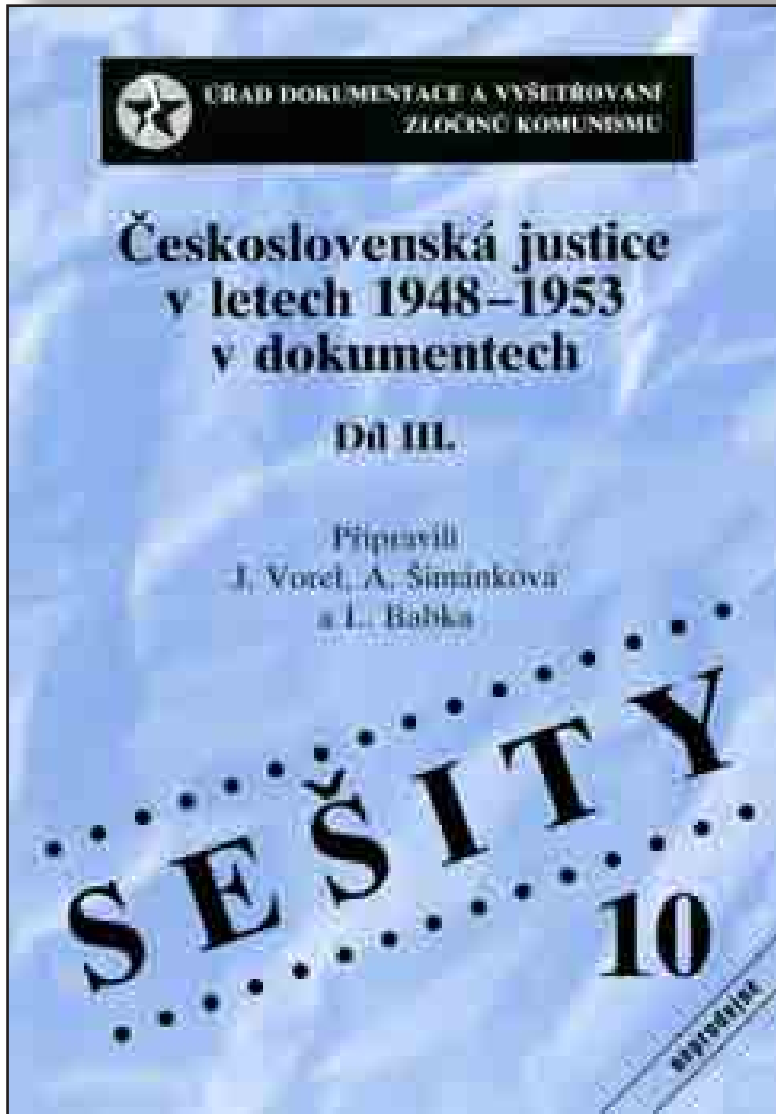
- **Díl I. Ed. Jaroslav Vorel, Alena Šimánková a kol. Praha, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR (ÚDV PČR) 2003, 415 s. (Sešity ÚDV č. 8)**
- **Díl II. Ed. Jaroslav Vorel, Alena Šimánková, Lukáš Babka. Praha, ÚDV PČR 2004, 311 s. (Sešity ÚDV č. 9)**
- **Díl III. Ed. Jaroslav Vorel, Alena Šimánková, Lukáš Babka. Praha, ÚDV PČR 2004, 479 s. (Sešity ÚDV č. 10)**

Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR vydal postupně ve své edici Sešity v letech 2003–2004 tři díly dokumentů, které vznikly z činnosti nejrůznějších složek státní moci. Tento vzorek reprezentuje neslavnou činnost československé justice v letech 1948–1953. V tragickém období uvedených let v největší míře poznamenaném etablováním a utužováním komunistického aparátu jako aparátu státního je zřetelně vidět, jaké následky může mít porušení demokratické rovnováhy mezi třemi pilíři státní moci (Montesquieu – teorie dělby moci na výkonnou, soudní, zákonodárnou). Nebezpečné prolínání a opanování moci soudní mocí výkonnou v uvedeném období mělo pro mnohé občany fatální důsledky.

V díle prvním máme možnost seznámit se s tzv. kabinetní justicí, která našla normativní zázemí v zákonech č. 231 a 232/1948 Sb., jimiž byl zřízen Státní soud a Státní prokuratura a založeny nové skutkové podstaty umožňující politickou perzekuci. Tato tzv. kabinetní justice se vyznačovala zejména rozhodnutím o vině a výši trestu ještě před vlastním soudním projednáním. Zákonem č. 231/1948 Sb. došlo ke zvýšení trestních sazeb včetně možnosti udělení trestu smrti u většího množství trestných činů. Samy dobové dokumenty pak vypovídají o „pásové výrobě velezrady“, devalvací úlohy obhájce v soudním řízení, používání nezákonných vyšetřovacích metod (provokace, fyzické i psychické násilí, porušování zásady zjištění objektivní pravdy). Odhalují místy až pitoreskní rivalitu mezi Státní bezpečností, Státní prokuraturou, Státním soudem a Nejvyš-

ším soudem, stojící ovšem zcela ve stínu stanovisek komunistické strany reprezentovaných tzv. bezpečnostními pětkami KV KSČ a bezpečnostní komisí ÚV KSČ. Nikoliv na posledním místě prozrazují též mnohé o takřka až „divadelním aranžmá“ některých „velkých“ politických procesů těchto let – např. procesu s Miladou Horákovou, s Rudolfem Slánským, a dosud ne zcela odhaleném podílu sovětských poradců v těchto kauzách. Dále edice umožňuje nahlédnout do závěrečných výstupů dvou ze čtyř rehabilitačních komisí vzniklých při ÚV KSČ, a to komise Kolderovy (od září 1962) a Pillerovy (od dubna 1968). Tyto komise vznikly primárně z vnitřní potřeby komunistické strany vyrovnat se se zjevnými přehmaty justice z inkriminovaných let 1948 – 1954, ale výsledky jejich šetření zůstaly většinou v mezích „stranického myšlení“. Povědomí o demokratické justici a způsobech jejího fungování probleskuje těmito zprávami jen velmi opatrně. Edice ukazuje na to, jak nečekaně bohaté materiály skrývají fondy Vojenského ústředního archivu, Národního archivu, Archivu Ministerstva vnitra České republiky a dalších k danému období.

Druhý díl edice se věnuje zejména organizační struktuře a personálnímu zajištění funkčnosti orgánů účastnících se v soudním řízení. Stranou zájmu by neměla zůstat ani vyjádření K. Klose i nechvalně proslulého prokurátora J. Urválka k situaci v justici a soudnictví ve 40. a 50. letech. Dále má čtenář možnost seznámit se s konkrétním personálním obsazením některých soudů, prokuratury i jednoleté Právnické školy pracujících, která zásobovala justici mj. tzv. dělnickými prokurátory. (Plná třetina tohoto jednoletého právnického studia byla věnována marxismu-leninismu.) Stranou pozornosti čtenáře by neměly zůstat ani osobní charakteristiky některých pracovníků justice, kteří se účastnili na politických procesech 1949–1954. Samostatnou kapitolu tvoří soudci z lidu. Obzvláště kuriózně působí některá prohlášení těchto soudců, která dávají tušit hloubku jejich nepochopení pro pojem spravedlivá justice. Celkovou atmosféru dokresluje situační přehled a kádrové hodnocení zaměstnanců Generální prokuratury. Nenápadně působí až nepatřičně krátké zápisy z jednání tzv. krajských bezpečnostních pětetek, to ale jen do doby, než si čtenář uvědomí, o čem tyto bezpečnostní pětky rozhodují, aniž by k tomu měly jakékoliv zákonné oprávnění. Samostatná kapitola je věnována veřejným politickým procesům. Vybrané dokumenty objasňují detailnost přípravy k teatrálnímu a propagandistickému průběhu, účinku i načasování vybraných politických procesů. Prospěšné je i publikování základních zákonů norem (nebo jejich částí), které tvořily rámec pro justiční procesy konce čtyřicátých a začátku padesátých let – zejména zákona 231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky, zákona 232/1948 Sb. o Státním soudu, zákona 247/1948 Sb. o táborech nucených prací, zákona 319/1948 Sb. o zlidovění soudnictví.

Třetí díl pak přináší konkrétní dokumenty z vybraných politických kauz konce 40. a začátku 50. let. Odpůrce komunistického režimu a perzekvované z řad vojáků zde čtrnácti dokumenty reprezentuje kauza generála Kutlvašra. Dobově oblíbené stíhání politických hospodářských deliktů zastupuje tzv. akce BUDOVÁNÍ, která postihla vedoucí pracovníky i další zaměstnance podniku Jáchymovské doly a některých dalších firem. Ze soudních procesů se soukromými zemědělci byla vybrána jihomoravská kauza Jana Vlčka. Z procesů zaměřených proti církvím je v této edici publikován proces s římskokatolickým knězem a teologem ThDr. Oto Mádrem. Všechny tyto procesy sledují vybrané dokumenty chronologicky – od vyšetřování, přes odsouzení, nejrůznější úspěšné i neúspěšné pokusy o odvolání, revize, případná disciplinární řízení s perzekvujícími příslušníky Ministerstva vnitra až po závěrečné rehabilitace obětí těchto politických perzekucí. Nejtristnějším zjištěním je fakt, že spravedlnosti trvalo často přes čtyřicet let, než byl její hlas vyslyšen.

Všechny tři díly jsou doplněny bohatým poznámkovým aparátem, soupisem pramenů a literatury, seznamem zkratk, z nichž mnohé dobové zkratky již upadají v zapomnění, a nepostradatelným jmenným rejstříkem. Jako prameny pro editované dokumenty posloužily nejen fondy tradičních archivů (Národního archivu, Archivu Ministerstva vnitra ČR, Moravského zemského archivu, Vojenského ústředního archivu), ale i soukromé archivy perzekvovaných a spisovny některých soudů. Témata jednotlivých dílů jsou řazena logicky a navazují na sebe. Zatímco první díl se svým výběrem dokumentů snaží o obecné postižení zázemí a mechanismů bujení mocenského aparátu výkonné moci a její pronikání a následné ovládnutí moci soudní a zároveň odpovídá na otázky „Jak?“ a „Proč?“, díl druhý výběrem dokumentů popisujících organizační strukturu, personální obsazení a odborné kvality justičních orgánů a výběrem legislativních norem odpovídá na otázku „Kdo?“. Díl třetí pak na konkrétních kauzách diverzifikovaných do čtyř oblastí (vojáci, církev, zemědělci, podnikatelé) ukazuje Koho? tento nezdravě zbudovaný aparát moci postihl. Pro utvoření si základního obrazu o politických kauzách a nezákonnostech justice koncem 40. a počátkem 50. let minulého století poskytují tyto tři díly dokumentů více než bohatý materiál, za což je nutné autorům edice poděkovat.

Karel Beránek

Výbor prací z let 1958–1999

Národní archiv 2005 (275 s.)

Petra Oulíková

Doba sborníků vydávaných při příležitosti životního jubilea významných osobností pomalu končí. Národní archiv se proto loňského roku rozhodl uctít zásluhy svého dlouholetého pracovníka PhDr. Karla Beránka výběrem jeho prací.

Karel Beránek se narodil 15. 7. 1924 v Praze, po studiu latiny a dějepisu na Filosofické fakultě UK v Praze nastoupil v roce 1945 do archivu Univerzity Karlovy. V letech 1952–1984 pracoval ve Státním ústředním archivu. Jeho nevídanou věrnost jednomu pracovišti narušily pouze vnější okolnosti, a to přejmenování Ústředního archivu ministerstva vnitra na Státní ústřední archiv v roce 1954. Karlu Beránkovi vděčíme za uspořádání několika desítek archivních fondů a sepsání inventářů. Díky vynikající znalosti latiny vydal samostatné edice z dějin Karlovy univerzity – např. Manuál rektora UK, 1–2 (1981), Bakaláři a mistři FF UK 1586–1620 (1989).

Drobnější edice obsahují i vybrané práce Beránkova jubilejního sborníku. Jde o třiadvacet rozptýlených a mnohdy těžko dostupných statí z let 1958–1999, publikovaných v českých i zahraničních časopisech a sbornících. Najdeme zde články k dějinám pražské univerzity (*Příspěvek k nejstarším dějinám pražských univerzitních kolejí, K otázce palatinátu pražské univerzity*), k lékařské fakultě a dějinám lékárnictví (*Farmaceutické diplomy pražské lékařské fakulty, Lékárnická privilegia v českých zemích*), ale také cenný soupis jezuitik ve Státním ústředním archivu (od 1. ledna 2005 Národní archiv), ve kterém autor částečně navázal na svůj článek o bohemikách archivní povahy v rukopisném oddělení Rakouské národní knihovny (SAP 24, 1974). Odborný zájem K. Beránka se však neomezuje pouze na dějiny pražského vysokého učení, ale vynáší na světlo i jiné archivní prameny z fondů Národního archivu– např. k rušení klášterů za Josefa II., tiskařská privilegia z fondu České dvorské kanceláře atd.

V
 Ministerstevská porada 20. ledna 1945 (s. 67); Smlouva o předání archivních spisů Československé archivní společnosti s mezinárodní organizací (s. 68); Dekret o archivní službě (s. 69); Dekret o archivní službě (zákon č. 71) (s. 70); Stanoviště ministerstva kultury pro přípravu archivního zákona z roku 1935 (s. 73); Třicetiletý vývoj prvých 20 let ČSR (s. 77-78)

Československé archivnictví po roce 1945

I.
 Situace nepohodlivé vývoje po vojenské okupaci (s. 104); Klady a úskalí archivního zákona (s. 105); Archivní zákon (s. 106); Zaměstnání a ostatní podmínky

II.
 První náměty v archivnictví roku 1945 (s. 108); Archivní referát na ministerstvu kultury (s. 109); Profilace kulturního výboru PČR (s. 110); Memorandum Československé archivní společnosti a jejího úřadu (s. 112); Iniciativa ZNV v době letopočtu (s. 116); Organizace

III.
 Vliv politických a ekonomických přehránek po roce 1945 na archivnictví (s. 117); Potíže kněžských archivů (s. 118); Nejednání kolem zemských archivů (s. 118); Fortingrová komise (s. 119); Dopis Československé archivní společnosti ministru Nejedlikovi a její memorandum (s. 119); Archivní subkomise při Fortingrově komisi a stanovisko ministerstva školství a vnitřní záležitostí (s. 120); Ústavní kulturní komise ÚV KSČ o bývalých národních archivích (s. 122); Název Ústředního archivu ministerstva vnitřní záležitostí organizace (s. 125); Osnova zákona o kulturních památkách 1950 (s. 125); Osnova zákona připravovaná ministerstvem vnitřní záležitostí (s. 125); Rozhodnutí Fortingrové komise o archivnictví (s. 126); Nebezpečí vyřazení archivů z Prahy na ústřední ústředního výboru (s. 126)

IV.
 Ústavní úprava (s. 12)
 Podmínky (s. 12)
 (článek)

Archiv

I. Archivní zákon (s. 14)
 Účel (s. 14)
 Účel (s. 14)
 Účel (s. 14)

II. Archivní zákon (s. 14)
 Účel (s. 14)
 Účel (s. 14)
 Účel (s. 14)

III. Ústavní úprava (s. 12)
 Podmínky (s. 12)
 (článek)

Za všemi příspěvky je vidět mravenčí práce a neúnavná píle, se kterou se autor snažil zpřístupnit bohatý archivní materiál. Úctyhodný seznam archivních pomůcek, které K. Beránek sám či se svými kolegy sepsal, samostatné publikace a edice (21 děl), více jak sto článků a studií, desítky zpráv a recenzí, drobnější popularizační práce jsou uvedeny na konci tohoto v pořadí již třetího jubilentova sborníku.

Zdeněk Šamberger,
Studie k dějinám
československého archivnictví
Národní archiv Praha, 2005, 363 s.

Zdeňka Kokošková

V roce 50. výročí svého vzniku zařadil Národní archiv (tehdy ještě nesoucí název Státní ústřední archiv v Praze) do edičního plánu publikaci tvořenou souborem zásadních děl PhDr. Zdeňka Šambergera, CSc., které postihují dějiny a metodiku moderního československého archivnictví. Tento sborník je zároveň chápán i jako nekonvenční pocta dlouholetému praktikovi oboru u příležitosti jeho významného životního jubilea.

Do publikace byly redakcí zařazeny a autorem následně upraveny tyto studie: *Československé archivnictví po r. 1918. Stav a organizační vývoj* (původně otištěna ve Sborníku archivních prací /dále jen SAP/ 18, 1968, s. 3–85), *Československé archivnictví po r. 1945* (tamtéž, s. 321–362), *Archivně teoretické názory u nás po roce 1918. Stav a vývoj* (SAP 20, 1970, s. 3–56), *Archivní teorie a praxe po roce 1945. Stav a vývoj* (SAP 21, 1971, s. 385–464), *K archivní restituci s Rakouskem po roce 1918* (Právněhistorické studie 33, 1993, s. 117–139), *Slovensko a archivní restituce s Budapeští po roce 1918* (Slovenská archivistika 25, 1990, s. 21–42).

Ze stručného ale velmi výstižného úvodu Jana Kahudy se dozvídáme jak základní údaje z profesionální dráhy Z. Šambergera, tak především důvod výběru předkládaných studií a jejich význam pro současnost. Lze téměř s jistotou konstatovat, že se v českém archivnictví nenachází vysokoškolsky vzdělaný odborník, který by zmíněné práce detailně neprosto- doval nebo aspoň zběžně nepřehlédl. Většina z nás některé z autorových četných poznatků upotřebila ve své vlastní archivní praxi, někteří se jen

prostřednictvím zajímavých informací z podrobné historie oboru přenesli o několik desetiletí zpět k zajímavým momentům ale i závažným problémům moderního československého archivnictví.

Obsáhlý sborník doplňuje *bibliografie* autora, ve které se v průběhu šedesáti let nahromadilo úctyhodné množství prací nejrůznějšího charakteru – od archivních pomůcek přes tématicky velmi pestré odborné publikace, edice a studie až k populárním článkům v novinách a časopisech. Z. Šamberger se pak v připojeném *doslovu* zamýšlí nad připravovanými organizačními změnami českého archivnictví v období Pražského jara a tím i nad důvodem vzniku svých studií o vývoji organizace a metodiky oboru. Publikace je zakončena *obsahovými anotacemi* k prvním čtyřem rozsáhlým studiím, které jsou pravděpodobně dílem redakce, podobně jako již zmíněná bibliografie.

Historická fotografie

**Sborník pro prezentaci historické fotografie
ve fondech a sbírkách České republiky.**

Vydává Národní archiv

a Muzeum východních Čech v Hradci Králové.

Vladimír Waage

Pod uvedeným názvem se skrývá sličný časopis, vydávaný v pravidelných ročních intervalech, plný starých krásných fotografií a zajímavých článků. Jak jinak u fotografického časopisu ani nemůže být, fotografie tvoří větší část rozsahu všech vydaných čísel. Pod redakcí Evy Drašarové, Radka Pokorného a Zdeňka Zahradníka vyšlo tiskem již pět čísel.

Fotografovat umožnil vynález světlocitlivé vrstvy (1841), která byla schopna trvale uchovat obraz vytvořený optickou soustavou a na ní v kameře vykreslený. Význam tohoto vynálezu je pro lidstvo nesporný. Dá se srovnat i s vynálezem železnice, který pochází prakticky ze stejné doby,

vynálezem knihtisku či vynálezem Internetu. Vynalezení fotografie umožnilo lidstvu zobrazovat sama sebe, výtvořily lidské činnosti či současnou krajinu bez nutnosti použít tužku či štětec a malířské plátno. Z fotografie se na jedné straně stalo umění a na druhé straně dokumentaristika. Fotografie vstoupila do různých vědních oborů jako lékařství a mikroskopie. Začala vznikat fotografie profesionální a amatérská. Postupně fotografie vstoupila do života většiny obyvatel naší planety. Dnes se s ní setkáváme na každém kroku.

Vynález fotografie zapříčinil rozvoj fotografického průmyslu, výrobu fotografických přístrojů a fotografického materiálu. Vynález filmového pásu širokého 35 mm dal vzniknout především filmu. Filmový pás, známý pod názvem „kinofilm“, je spojen se vznikem fotoaparátů vhodných pro pohotovou reportážní fotografii. Tím byl dán základ obrazové fotožurnalistiky.

Od svých začátků se fotografie stala významným historickým pramenem, dokumentujícím nejrůznější historické události. Pramen o kterém se neustále vedou diskuse, především o jeho vypovídací hodnotě.

V čísle 1/2001 prvním článkem je článek Jana Jugmanna „Momentní fotograf na dvoře republikánském“ je obsáhlejší sonda do souboru fotografií Rudolfa Brunera-Dvořáka, z let 1918–1921, uchovávaných v Muzeu hlavního města Prahy. Obsahem článku je komentář k jednotlivým snímkům se snahou zdůraznit určité historické souvislosti. Autor článku upozorňuje na soubor 229 skleněných negativů snímků objevených v muzeu města Prahy. Jedná se o pozdní snímky fotografa Brunera (zemřel 1921), které jsou spojeny s historickými událostmi spojenými se vznikem Československa v roce 1918. Autor stati v závěru zdůrazňuje, že „pro vnímavého čtenáře fotografií mohou mít tyto snímky stejnou vypovídací hodnotu jako písemné materiály.“ Tato myšlenka platí obecněji pro využívání fotografií pro historickou práci.

Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy se stará o odkaz Zdenky Braunerové a v jeho expozici bývala i pamětní síň s vystavenými malířskými díly. Táňa Hůlková a Miroslav Vlček v krátkém článku „Zdenka Braunerová – soubor sbírkových fotografií fotoarchivu Středočeského muzea v Roztokách“ ukazují řadu zdařilých snímků z roztokého ateliéru, několik malířských portrétů a momentek. Řada snímků pochází z významných pražských fotoateliérů (Langhans nebo Eckert). Celkem má muzeum ve své správě 733 kusů fotografií týkajících se Zdenky Braunerové.

Fotografie ve službách etnografie, z této oblasti je příspěvek Heleny Beránkové „Josef Braun – Fotografie 1901–1910“. Mnozí fotografové byli uchvázeni venkovským lidem. Jedním z takových je i Josef Braun

(1855–1929). Autorka, pracovnice Etnografického oddělení Moravského zemského muzea, stručně seznamuje čtenáře s velmi zajímavým životem autora snímků a v příloze reprodukuje snímky s moravskou etnografickou tvorbou J. Brauna. Reprodukované snímky jsou umělecky i dokumentárně velice cenné. Článek je doplněn seznamem skleněných negativů ve sbírkách Moravského zemského muzea.

Jak se žilo a pracovalo v lesích na Královéhradecku, ukazuje článek Jana Koška a Radka Pokorného ze Státního okresního archivu v Hradci Králové. Autoři v článku „Fotografické dokumenty fondu Lesní úřad města Hradec Králové“ prezentují snímky, které mohou být vedle lesních map důležitým pramenem pro historii českého lesa a životního prostředí. V tomto případě se jedná o dokumentární fotografie, které nemusí vynikat emotivností, přesto pro historii lesů mohou mít značný význam.

Historické památky na historických fotografiích a negativech jsou v centru pozornosti všech ochránců a milovníků památek. Fotografie jsou pro pracovníky památkové péče pramenem nenahraditelným, který velice dobře dokumentuje stav památky v čase. Luděk Krčmář ze Západočeského muzea v Plzni seznamuje čtenáře se sbírkou negativů panských sídel uložených v této instituci („Panská sídla na historických negativech Západočeského muzea v Plzni“).

Když není fotografie datována, může se přibližná doba jejího vzniku určit např. podle oblečení osob na fotografiích zobrazených. Metodám této podporné datace se ve svých příspěvcích „Datování fotografií podle oděvu“ věnuje Zdena Lenderová z Muzea východních Čech v Hradci Králové: ve sborníku číslo 1/2001 fotografiím, resp. oděvům, od poloviny 19. století do roku 1918 a v čísle 1/2002 v letech 1918–1945. Fotografie ze sbírek Muzea východních Čech, ilustrující článek, jsou vhodně doplněny nákrasy oděvů typických pro jednotlivá období.

Sborník „Historická fotografie“ přináší také články věnované péči a ochraně fotografického materiálu, který je uložen prakticky ve všech pamětových institucích.

V čísle 1/2001 jsou z této oblasti dva příspěvky. Článek Ivany Maxové „Přehled poškození černobílých fotografií s želatino-stříbrnou emulzní vrstvou a metody jejich nápravy“ je prezentací výsledků náročného výzkumu uchování fotografického materiálu pro budoucnost.

Závěr prvního čísla je věnován vzpomínce na zesnulého českého fotografa Zdenka Feyfara.

V úvodu čísla 2/2002 „Historické fotografie“ Radim Urbánek z Okresního muzea ve Vysokém Mýtě upozorňuje čtenáře na kresby a fotografie

Vratislava Votrubce z let 1891–1894. Jedná se o bývalého gymnasiálního profesora ve Vysokém Mýtě, který se velmi aktivně podílel na přípravě Národopisné výstavy československé. Votrubec aktivně fotografoval ve východních Čechách. Díky jeho zájem I o lidovou architekturu máme před sebou cenné dobové snímky stodol, usedlostí a chalup včetně jejich interiérů. Článek je doplněn soupisem negativů uložených v muzeu ve Vysokém Mýtě.

Snímkům „ztraceného“ Brna se věnuje v článku „Kunzfeldovy obrazy Brna na rozhraní věků“ Petra Trnková z Moravské galerie Brno. Jedná se o vybraný soubor snímků nejdéle působícího brněnského fotografa Josefa Kunzfelda (1842–1915), který je uložen v brněnském městském archivu. Josef Kunzfeld byl živnostník, který si založil vlastní ateliér. Vzniklé snímky jsou spojeny s regulací města Brna v roce 1895, kdy byly zbourány městské hradby a celá řada významných staveb. Snímky jsou tak svědky stavu města před regulací. Autorka příspěvkem osvětluje okolnosti vzniku snímků a jejich celkovou historii. Záměr se povedl a článek, jeden z největších rozsahem textu, není jen suchým popisem snímků. Dobrý text byl inspirován vynikajícími snímky starého Brna.

„Pražské reportážní snímky z fotoarchivu Národní politiky v Praze“ od Jana Jungmana z Muzea hlavního města Prahy se věnuje ukázkám redakčního archivu jednoho významného pražského deníku. Autorství snímků není známo, ale celkově se jedná o velmi dobré reportážní záběry nejrůznějších událostí po roce 1918 do roku 1932.

Alena Karkošková, Státní okresní archiv Zlín, v článku „Zahraniční učni Baťovy školy práce ve Zlíně“. Přináší několik snímků zahraničních frekventantů na učňovské škole založené v roce 1925 Tomášem Baťou pro vzdělávání vlastních pracovníků. Zahraniční učňové se ve Zlíně objevují po expanzi Baťovy firmy do zahraničí. O jejich pobytu vypovídá jinak obsáhlý soubor fotografií, dnes uložený ve Zlínském okresním archivu.

Snímkům z pražského 9. května 1945 se věnuje Mgr. Tomáš Jakl v článku „Pražský 9. květen ve fotografii“. Autor článku se na základě interpretace snímků, zachovaných v různých sbírkách, snaží rekonstruovat průběh 9. května v Čechách. Autor si je plně vědom problémovosti fotografie jako svědka doby.

„Letecké měřické snímky“ – článek o snímcích pořizovaných z letadel v přesně stanovených výškách sloužících jako podklad k výrobě mapových děl. Moderní kartografie se bez těchto snímků prakticky neobejde. Petr Stehlík z Vojenského topografického ústavu (VTOPÚ) v Dobrušce informuje čtenáře o tomto druhu snímků pořizovaných jako podklady pro mapy pro vedení bojů, ale z těchto snímků lze vyčíst velkou řadu

informací, které člověk na zemi nemůže vidět. Technika a fotografický materiál k tomuto snímkování musel splňovat velké požadavky na rozlišovací schopnost a spektrální citlivost ke všem viditelným barvám. V tomto případě se jedná o čistě technickou fotografii, kde je omezena tvůrčí činnost fotografa. V závěru příspěvku autor článku podává malou informaci i o archivu leteckých snímků dnes uložených ve VTOPÚ Dobruška.

Úvodní článek čísla 1/2003 autora Libora Jůna z Archivu Národního muzea „Právník a diplomat Vojtěch Mastný na snímcích ateliérů Drtikol, Eckert a Langhans“ se věnuje portrétům Vojtěcha Mastného, které jsou součástí osobního fondu Dr. Mastného v archivu muzea. Jedná se o krásné osobní portrétní snímky od tří významných pražských fotografů. Všechny fotografie dokazují zvládnuté řemeslo a pochopení osobnosti.

„Vysokomýtští třicátníci. Činnost 30. pěšího pluku v letech 1918–1920 ve fotografii“ – Tento článek Jiřího Junka z Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě je malým historickým medailónkem působení 30. pěšího pluku z Vysokého Mýta, doplněným snímky dokumentujícími činnost jednotky a život jejich vojáků z uvedených let. I ve vojenských fotografiích lze nalézt fotografie zajímavých objektů jako most přes Poprad či venkovské stavby. Na snímcích je vidět i různorodost zobrazených vojenských stejnokrojů.

Tomáš Jakl z Vojenského historického ústavu v Praze ve svém příspěvku „Označení sovětských tankových armád v Čechách v květnu 1945“ přináší informace o ne zcela probádané oblasti a dokumentuje je fotografiemi z různých sbírek (včetně vlastní kolekce).

Emilie Benešová ze Státního ústředního archivu, dnes již Národního archivu, ve svém průřezovém příspěvku „Fotografie ve fondech a sbírkách Státního ústředního archivu“ odbornou veřejnost a zájemce o historické fotografické prameny seznamuje s fotografickým bohatstvím Národního archivu. Archiv má vybudované zvláštní oddělení pro tento typ dokumentů se specializovanými depozitáři. Článek je doplněn seznamem archivních fondů, jejichž součástí jsou fotografie.

Příběh muzejního fotografa a jeho snímků připomíná ve svém příspěvku Jiří Zikmund, Muzeum východních Čech („Fotografie ve sbírkách muzea Východních Čech v Hradci Králové“). Již v roce 1904 hradecké muzeum získalo od města fotoaparát, který měl původně sloužit městské policii. Dodnes je uložen ve sbírkách muzea. Prvním kdo pro muzeum na tomto fotografickém přístroji formátu 13 x 18 ostřil snímky, byl František Žaloudek (1863–1935). Zároveň byl zakladatelem muzejní fotografické sbírky. Jeho hlavní náplní bylo tvůrčí fotografování, při kterém vytvořil jedinečný fotografický dokument Hradce Králové. Přílohou článku je řada snímků z přelomu 19. a 20. století, které jsou autorskými díly jiných fotografů.

Škoda, že článku není ilustrován žádnou Žaloudkovou fotografií, možná neexistuje.

„Působ a otazníky starých policejních fotografií“ je název příspěvku od Lubomíra Uhlíře z Policejní akademie ČR v Praze. Článek je vybaven velkým množstvím snímků patřících čistě do oblasti dokumentární fotografie. Na uvedených fotografiích je vidět práce policie a pozornost je věnována policejním uniformám v různých etapách vývoje. Takovéto snímky jsou vítaným pramenem pro historiky a autory hraných filmů s policejní či četnickou tematikou. Na rozdíl od ostatních článků ve sborníku je popis snímků ukryt v textu, což považuji za redakční chybičku.

V tomto čísle sborníku je rovněž zveřejněna informace Dany Modráčkové o zprovoznění chlazeného depozitáře pro uložení fotografických dokumentů v regionálním muzeu Chrudimi s popisem instalovaného zařízení, a také s uvedením problémů, které mohou při takové akci nastat. Radka Durmanová píše o počítačové aplikaci firmy Bach systém s.r.o. Olomouc „Demus“ pro evidenci muzejních sbírek. Jedná se o aplikaci, která pro svůj provoz vyžaduje nainstalovaný MS Access 97. Aplikace dle autorky umožňuje přenos dat do centrální evidence sbírek.

Číslo 1/2004 začíná „Galerií významných osobností Jindřicha Vaňka“ s řadou fotografických portrétů (autorem příspěvku je Libor Jůn z Archivu Národního muzea). Zabývá se životem a tvorbou dnes zapomenutého fotografa Jindřicha Vaňka (1888–1965). Jindřich Vaněk byl pro veřejnost prakticky znovu objeven až díky výstavě pořádané v Národním muzeu v roce 2004. Vaňkova sbírka, spíše životní dílo, vznikala 50 let. Při fotografování Vaněk využíval kinofilmového přístroje Leica, velmi vhodného pro momentní a pohotové snímky. Objektívem jeho Leicy byly zachyceny známé osobnosti především z uměleckého světa, pěvci Národního divadla, významní malíři, spisovatelé, herci a vědci. Historiky a archiváře potěší otištění portrétu Gustava Friedricha v rektorském taláru. Autor článku přiřazuje Jindřicha Vaňka do řady významných fotografů vedle Drtikola a Langhase.

I ženy se umějí vynikajícím způsobem dívat na svět objektivem fotoaparátu. Jednou z takových ženy byla i Grete Popper nebo též Markéta Popperová (1897–1977). Pocházela z německo-české rodiny a její život a umění jsou spojeny s obojimi kulturami. O ní, jejím původu, životě, působení a technice jejího fotografování se věnuje Zuzana Kopecká, studentka FF Masarykovy univerzity v Brně, obor dějiny umění – pomocné vědy historické. Jedná se o velmi dobrou studii o vynikající fotografce, která se ve své době, v třicátých letech vyrovnávala významným fotografům, ale také o prolínání české a německé kultury na příkladech fotografií. Článek

„Poznámky o životě a díle fotografky Grete Popper“ je doplněn krásnými ukázkami z různých let. Dnes je fotografická pozůstalost Popperové uložena v Moravské galerii v Brně.

Filosofická fakulta Masarykovy university v Brně je zajímavou líhni budoucích odborníků na dějiny fotografie, protože další velmi zajímavý a hodnotný článek – „Club Deutschen Amateurphotographen in Prag a jeho umělecké směřování na počátku 20. století“ – pochází též z FF MU. Je výsledkem práce interní doktorandky na semináři dějin umění Petry Trmkové. Článek se věnuje počátkům amatérské umělecké fotografie, která mohla vzniknout až po vynálezu suchých desek v roce 1871. V Praze se amatérské fotografii začali věnovat v roce 1889 členové Klubu amatérské fotografie. Později byly zakládány podobné německé kluby. Autorka ve svém článku rozebírá stručně historii klubu německých fotoamatérů v Praze a uměleckou úroveň snímků jeho členů. Článek je doplněn krásnými poetickými ukázkami německých fotoamatérů z první dekády 20. století. Článek je opět příspěvkem k dějinám české německé kultury.

Jitka Bartůšková a Vladimíra Hradecká ve svých člancích prezentují fotografické sbírky uložené ve Státním oblastním archivu Praha: Jitka Bartůšková se v článku „Dobové fotografie z Janovického archivu“ věnuje fotografiím ve fondu Velkostatek Vrchotovy Janovice. Drobný příspěvek je doplněn ukázkami fotografií zámku a rodinných fotografií Nádherných. Článek Vladimíry Hradecké „Fotografie a sbírkách Státního oblastního archivu v Praze“ je souhrnnou informací o archivních fondech SOA Praha, ve kterých jsou uloženy fotografické dokumenty. Článek je doplněn soupisem fondů a několika ilustrativními snímky.

Helena Beránková v příspěvku „Etnografická sbírka etnografického ústavu Moravského zemského muzea“ podává krátkou informaci o fotografické sbírce zemského muzea s etnografickou tematikou. Hlavní sbírky vznikly v prvním desetiletí 20. století a autory snímků byli významní fotografové, například Josef Braun (viz samostatná studie v čísle 1/2001), Karel Plicka a další.

Příspěvek Roberta Speychala z Vojenského historického ústavu Praha „Československé stejnokroje ve fotografiích z let 1918–1939 (1)“ přináší historické fotografie stejnokrojů prvorepublikové československé armády, četnictva, státní policie a finanční stráže.

Alena Lábová z Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy se ve svém důkladném článku „Jak je to s pravdomluvností fotografie?“ zabývá vypočítací hodnotou fotografického snímku pro historii. Tento článek by měl být doporučenou literaturou pro studenty historie při studiu úvodu do studia dějepisu. Autorka v úvodu článku uvádí, že k manipulaci se snímkem

po jeho expozici a vyvolání docházelo prakticky hned v době vynálezu fotografie. V roce 1840 se prakticky jednalo o režírování a hraní na snímku za účelem klamání diváků. Před vynálezem autotypického štočku (1882) se fotografie publikovaly v tisku grafickou technikou dřevořezu. Při této technice vznikly v tisku změny oproti původnímu fotografickému snímku. Dále se autorka věnuje fotomontáži a retuši fotografií, které měly zakrýt vady fotografovaných osob či vady snímku. Dalším trikem pro změnu skutečnosti na snímku může být fotomontáž. Ta se vyvíjela až k svěbytnému výtvarnému výrazu například ve fotomontážích Johna Heartfielda či Alexandra Rodčenska. Zde si myslím, že se nejedná o klamavost, ale svěbytný výtvarný projev. Jedná se o emotivní fotografii. Pro historiky je však důležitá „politická retuš“, kterou prováděli všichni fotografové pracující na politické objednávky ve všech režimech. Při této retuši se využívaly techniky klasické retušovací práce a režírování snímků. V době digitální fotografie by měl historik být velmi skeptický k publikovaným snímkům. Vše mohlo být úplně jinak než je prezentováno. I takové příklady autorka uvádí. Tento článek považuji ze všech článků za nejpřínosnější.

Závěr čtvrtého čísla je věnován fotografické konferenci na Vysoké škole umělecko průmyslové v únoru 2004.

Tomáš Jakl informuje o Britském válečném muzeu, respektive fotoarchivu. Popisuje archivem poskytované služby a způsoby vyhledávání. Zaujalo mne poskytování elektrografických kopií zdarma.

Dosud poslední vydané páté (jubilejní) číslo sborníku *Historická fotografie* vyšlo v roce 2005. Je uvedeno kolektivním dílem tří autorů – Jana Bílka, Erika Maršouna a Ivana Šťovíčka „Fotografie v archivním fondu Edvarda Beneše“. Za života naše druhého prezidenta Edvarda Beneše vznikla řada snímků, které po čase a bloudění světem skončily v osobním archivu, který je dnes v péči Masarykova ústavu Akademie věd. Fotoarchiv sdílel osudu E. Beneše a ČSR. Soukromý archiv si podle autorů Beneš založil již ve funkci ministra zahraničí. Autoři ve studii popisují osudy archivu od jeho vzniku v několika kapitolkách: První část, o vzniku fotografické části Benešova archivu, část končí zvolením E. Beneše prezidentem. Druhá část popisuje pohnuté osudy archivu v době okupace, kdy část archivu zůstala na území protektorátu a nová část archivu vznikala v exilovém prostředí v Londýně. Třetí část se věnuje popisu osudů archivu v letech 1945–1948. V té době se Benešův archiv stal součástí kanceláře prezidenta republiky. Ještě pohnutější osudy zažíval archiv po úmrtí E. Beneše, kdy byl v centru pozornosti bezpečnostních orgánů. Od roku 1953 byl součástí Ústavu dějin KSČ. Po roce 1989 se osobní archiv E. Beneše dostal do nově otevřeného ústavu TGM. Tam byl také zpracován. Tištěná pomůcka

k tomuto archivu je k dispozici v ústavní studovně a na internetové adrese Masarykova ústavu je zase databáze s náhledy fotografií.

Fotografií v osobním Benešově fondu je 3094 inventárních jednotek. Článek se zabývá popisem fondu, nikoli hodnocením skupin fotografií. Jedná se čistě o reportážní záběry bez snahy proniknout do duše fotografovaných. Studie patří spíše k archivně historickým studiím.

Jiří Zikmund z Muzea východních Čech v Hradci Králové se zabývá v článku „Vesnický fotoateliér rodinné firmy Novotný v Dětenicích na Libáni“ živnostenskou a amatérskou fotografií na našem venkově. Podle autora se nikdo dosud toto zajímavou tematikou nezabýval. Jako muzejník ví, kde hledat stopy po této činnosti. Jsou to především nejruznější sbírky fotografií ve fondech muzeí. Nevelký článek jde po stopách fotografické dětenické dynastie, kterou založil Vincenc Novotný (1848–1928). Fotografický ateliér v Dětenicích působil od roku 1901 až do znárodnění v roce 1949. Článek je ilustrován několika ukázkami z tvorby Novotných, tak i současnými snímky Jiřího Zikmunda dokumentujícími to, co zbylo z fotoateliéru Novotných. Příspěvek je cennou a důkladnou informací mapující část dějin české fotografie.

Článkem „Fotografie mlýnů v regionálním muzeu ve Vysokém Mýtě“ se Radim Urbánek (Regionální muzeum ve Vysokém Mýtu) zabývá historií vodních mlýnů u Vysokého Mýta. Článek je ukázkou, jak lze využít fotografický pramen k dějinám techniky, je doplněn řadou pěkných dokumentárních fotografií.

„Spisovatel Ignát Herrmann ve fotografických dokumentech fotoarchivu Muzea východních Čech v Hradci Králové“ je název příspěvku Pavly Koritenské (Muzeum východních Čech). V tomto muzeu je zachována sbírka fotografií, v níž je uložen soubor snímků z osobního vlastnictví I. Herrmanna. Z Hradce pocházeli Herrmannovi rodiče a předci a on sám v něm strávil dětství a mládí. Proto podle jeho přání byla hradeckému muzeu odkázána spisovatelova pražská pracovna, knihovna, osobní předměty a řada fotografií. Vedle malého životopisného medailónku jsou v rozpravě otištěny na ukázkou některé fotografie ze spisovatelova soukromí.

Jan Košek, Státní okresní archiv Hradec Králové, se ve svém článku „Osobní fond amatérského fotografa Miroslav Koska ve Státním okresním archivu“ věnuje výjimečnému osobnímu fondu, který je uložen ve zmíněném okresním archivu. Jeho atypičnost spočívá ve velkém množství fotografického materiálu oproti běžným osobním fondům. Miroslav Koska, hradecký rodák, se narodil v roce 1903. Autor článku se věnuje pozoruhodnému životu autora fotografií a uspořádání fotografické části osobního fondu Miroslav Koska. Článek je ilustrován mnoha Koskovými díly. Veli-

ce zajímavé jsou snímky z Podkarpatské Rusi, kde Kosek určitou dobu působil. Působivé jsou snímky venkovanů z Podkarpatské Rusi, Židů z Mukačeva aj. V osobním fondu jsou rovněž další snímky z Koskových cest po světě.

Pozoruhodným příspěvkem je črta Marcely Suchomelové „Fotografický pohled“ malíře Jana Vochoče“. Jedná se v podstatě o edici jednoho dopisu malíře Jana Vochoče (1865–1920) Arnoštu Chotkovi. Dopis je dosud v soukromí. Je zachován pouze v konceptu a je datován počátkem roku 1918. Obsahem dopisu je vyjádření vztahu pisatele k tehdy novému vynálezu fotografie, který se počátkem 20. století rychle rozšiřoval. Vochoč považuje fotografii na jedné straně za velký vynález a na druhé straně za pomíjivou záležitost. Kupodivu si všímá i stránky sociální, fotografií si mohou na rozdíl od malířských portrétů dovolit i méně majetní. Dopis vznikl v době, kdy malíři a různí „umělci“ ve fotografech viděli velkou, zabíjející konkurenci. Fotografie ze začátku své existence hodně využívala kompozičních metod malířství. Postupem doby si fotografové našli vlastní výrazové prostředky. Někteří významní malíři i dobře fotografovali. Příkladem může být Alfons Mucha. Ten je možná autorem jedné z otištěných fotografií – portrétu Jana Vochoče s manželkou Magdalenou. Edice dopisu je dobrým edičním počinem. Dopis by měl rozhodně patřit i do učebnic dějin fotografie a výtvarného umění.

„Historický fotografický materiál mobiliárních fondů hradů a zámků spravovaný Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm středních Čech v Praze“ pod tímto téměř „barokním“ názvem článku je skryta informace o projektu Ministerstva kultury „Evidence a odborné zhodnocení fotografických fondů na zpřístupněných objektech spravovaných Státním ústavem středních Čech v Praze a jejich ochrana“. Cílem projektu je, jak vyplývá z názvu příspěvku, evidence, dokumentace odborná interpretace, zpracování fotografických fondů a jejich zhodnocení. Informativní článek je doplněn fotografiemi, a také reprodukcí daguerrotypie s pouzdem ze zámku Hořovice.

„Fotodokumentace v archivních souborech firem a průmyslových podniků v Zemském archivu v Opavě“ je článkem o oboru reklamní fotografie, která vlastně zboží firmám pomáhala prodávat. Autorka článku Ivana Tarabová ze Zemského archivu Opava se věnuje právě těmto fotografiím ze sbírek archivu. Článek je doplněn řadou ukázek, které vynikají vysokou profesionální úrovní, jako například vzorník užitkového skla (sklo patří k objektům, které se nejobtížněji fotografují). Uveřejněné snímky kolejových vozidel z Vagónky ze Studénky ukazují to, co jsme uměli úspěšně vyrábět, a zároveň jsou vyhledávaným pramenem pro případné rekonstrukce vozů.

Každé regionální muzeum má ve svých sbírkách řadu fotografií ze svého regionu, nevyjímaje ani Krkonošské muzeum ve Vrchlabí. Naše nejvyšší hory kromě lyžařů lákaly i celé generace významných mistrů krajinářské fotografie. V článku „Fotografie a negativy ve sbírkách Krkonošského muzea ve Vrchlabí“ Blanka Zázvorková, pracovnice tohoto muzea, čtenáře informuje o fotografických sbírkách muzea, mezi jejichž autory jsou Jindřich Eckert, J. F. Langhans a další, především místní fotografové; z moderních fotografů např. Z. Feyfar. Muzeum má bohatou akvizici fotografií. Bohaté sbírky muzea mu mohou přinést i komerční úspěch ve formě fotografických publikací.

Emilie Benešová ve své cestovní správě z Itálie čtenáře informuje o digitalizaci historických fotografií a o zpřístupňování skenů badatelům a veřejnosti.

Závěr posledního čísla *Historické fotografie* patří zajímavému seznamu bakalářských a magisterských diplomových teoretických prací vypracovaných studenty Institutu tvůrčí fotografie Slezské university v Opavě (1993/8–2004).

Dosud vydané sborníky pohladí čtenáře po těle i po duši. Jedná se o provedený podnik, který potěší především ty, kteří se umějí na svět dívat prostřednictvím hledáčku svého fotoaparátu. Historikové z různých oblastí získají zajímavou inspiraci a přehled o sbírkách fotografií v českých paměťových institucích. Sborník je zároveň pěknou ukázkou spolupráce muzeí a archivů. Velkým kladem je, že redakce dává příležitost publikacím autorů regionálních pracovišť sbírkových institucí. Úroveň všech článků je velmi dobrá. Většina článků je doplněna kvalitními reprodukcemi traktovaných artefaktů. Ve sbornících se najdou příspěvky k dějinám fotografie, dějinám regionů a k osudům zajímavých osobností před i za fotoaparátem. U některých článků jsou fotografie podkladem pro hlubší historickou studii, v jiných případech jde spíše o výčet či popis, ale i tyto popisné články jsou přínosné upozorněním na existenci zajímavých a někdy i unikátních fotografických dokumentů. Zároveň se zde najdou užitečné informace technického rázu, především k ukládání a restaurování fotomateriálů.

Po technické a výtvarné stránce nelze sborníkům nic vytknout. Netradiční zešíkmená obálka se stylizovanou perforací kinofilmu, která překrývá titulní fotografii, dává tušit zaměření obsahu. Tisk je velice kvalitní. Každé číslo je v jiném barevném odstínu, který napodobuje historické tónování fotografií.

Zatím schází články o materiálně technické základně fotografie u nás, myslím tím výrobu přístrojů a fotomateriálu, a také příspěvky o vzniku a rozšiřování barevné fotografie.

Pár drobností asi při redakci uniklo, jako je například nejednotnost popisu fotografií doprovázejících texty. Co ovšem působí nedobrým dojmem, je číslování sborníků. Doporučoval bych průběžné číslování. Neznalý čtenář je při uvádění citací zmaten, kolik vlastně jednotlivých čísel v tom či onom roce vyšlo.

Redaktorům je nutno poděkovat za vykonanou práci a popřát jim hodně zdaru v dalších ročnících Historické fotografie.

Seznam autorů

Prof. Danilo Barsanti, profesor historie,
Università di Pisa.

PhDr. Václav Bartůšek, odborný knihovník,
Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; naknih@nacr.cz

PhDr. Emilie Benešová, vedoucí oddělení,
Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; na8@nacr.cz

Alexandra Blodigová, odborná archivářka,
Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; na6@nacr.cz

Doc. PhDr. Jana Čechurová, PhD.,
Ústav českých dějin FF UK, Nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1;
jana.cechurova@ff.cuni.cz

PhDr. Eva Drašarová, CSc., ředitelka,
Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; nasekr@nacr.cz

Mgr. Jan Edl, odborný archivář,
Státní okresní archiv Tachov, U vodojemu 1681, 347 01 Tachov;
edl@soaplzen.cz

Mgr. Libor Gottfried, odborný archivář,
Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; na1@nacr.cz

PhDr. Eva Gregorovičová, odborná archivářka,
Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; na6@nacr.cz

Mgr. Maria Chaloupková, odborná archivářka,
Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; na6@nacr.cz

PhDr. Jiřina Juněcová, odborná archivářka,
Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; na2@nacr.cz

PhDr. Tomáš Kalina, vedoucí oddělení,
Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; na5@nacr.cz

PhDr. Zdeňka Kokošková, vedoucí oddělení,
Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; na3@nacr.cz

PhDr. Karel Koucký, odborný archivář,
Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; na5@nacr.cz

Mgr. Jitka Křečková, odborná archivářka,
Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; na1@nacr.cz

PhDr. Jiří Křest'an, CSc., vedoucí oddělení,
Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; na6@nacr.cz

Mgr. Zora Machková, odborná archivářka,
Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; na6@nacr.cz

Vladislav Mareš,
Protivínská 20, 257 21 Poříčí nad Sázavou

Mgr. Miroslav Pacifik Matějka, OFMCap.,
Klášteř kapucínů Praha, Loretánské nám. 6, 118 00 Praha 1;
pacifik@kapucini.cz

PhDr. Lenka Matušíková, odborná archivářka,
Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; na1@nacr.cz

PhDr. Alena Nosková, vedoucí oddělení,
Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; na4@nacr.cz

PhDr. Petra Oulíková, PhD., odborná archivářka,
Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; na1@nacr.cz

PhDr. Alena Pazderová, vedoucí oddělení,
Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; na1@nacr.cz

PhDr. Jaroslav Pažout, odborný archivář,
Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; na3@nacr.cz

PhDr. Helena Sedláčková, odborná archivářka,
Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; na1@nacr.cz

Mgr. Monika Sedláková, odborná archivářka,
Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; na3@nacr.cz

Mgr. Petra Ševčenkova, odborná archivářka,
Národní technické muzeum, Kostelní 42, 170 00 Praha 4;
petrusja@centrum.cz

PhDr. Alena Šimánková, odborná archivářka,
Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; na4@nacr.cz

Mgr. et mgr. Karolína Šimůnková, odborná archivářka,
Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; na5@nacr.cz

prom. hist. Ivan Šťovíček, CSc., odborný archivář,
Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; na3@nacr.cz

Mgr. Jaroslav Šulc, správce informačních a komunikačních technologií,
Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; na5@nacr.cz

Mgr. Anna Vindušková, odborná knihovnice,
Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; naknih@nacr.cz

PhDr. Vladimír Waage, vedoucí oddělení,
Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; na7@nacr.cz

Paginae historiae 14

Sborník Národního archivu

14/2006

Vedoucí redaktorka: Eva Drašarová

Redakční rada: Emilie Benešová, Jan Kahuda, Vlasta Měšťánková, Helena Sedláčková

Redakční kruh: Václav Babička, Marie Bláhová, Tomáš Kalina, Jiří Křest'an, Zlataše Kukánová, Lenka Matuš'íková, Vladimír Růžek, Alexandra Špiritová

Lektorace jednotlivých příspěvků: Karel Beránek, Jitka Křečková, Jiří Křest'an, Vlasta Měšťánková, Karel Rýdl, Helena Sedláčková, Jiří Šouša

Překlad a úprava německých resumé: Jaroslav Koláčný

Grafická úprava, sazba, návrh obálky: Jiří Stupka

Vydal Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4 v roce 2006.

<http://www.nacr.cz>

Vytiskl Národní archiv.

Vydání první. Náklad 500 výtisků.

Počet stran: 750 Vyobrazení: 52 stran fotografií

ISBN 80-86712-37-0 ISSN 1211-9768